Kirke og Kultur

Indhold:

Redaktør: Eivind Berggrav

Kirke og Kultur utkommer med 1 hefte hver maaned undtagen i juli og august. Abonnement kr. 10,oo pr. aar, utlandet kr. 15. Kan bestilles paa postanstalter, hos bokhandlerne og i ekspeditionen, Raadhusgaten 30 B. Eftertryk av tidsskriftets artikler er forbudt.

HEFTE 6 **JUNI 1930** **37. AARG.**

STEENSKE BOKTRYKKERI JOHANNES BJØRNSTAD A/S. OSLO

Kontingenten til KIRKE OG KULTUR bringes i erindring.

REDAKSJONELLE NOTER

SALMEN SOM BLEV SAVNET.

En korrespondent som ikke selv vilde like å bli tatt for en kirkens mann, skriver om de gripende øieblikk ved Nansens båre 17. mai: «Jeg kan ikke for det, men Nansens liv og hans samaritangjerning, hans personlighet, virket på mig med makten av noget jeg godt tør kalle religiøst. Jeg kan ikke forklare det — men han fører en til de egne hvor det evige vil røre sig i en. I musikken ved hans gravferd var en salmes makt, men vi savnet selve salmens ord. Vi burde ha fått lov — vi mange tusener — til å få synge ut ett, ja om det bare var ett eneste salmevers. Jeg tror at hadde det vært i Danmark, vilde en salme brust løs av sig selv fra skarene.»

Det er ikke mer å si om den ting. Nansen tilhørte et slektledd hvor Sarsene gikk i téten, og hans ærlige overbevisning hadde ført ham til å stille sig utenfor den norske statskirke. Det er som om det dype i hans gemytt i steden har søkt en kompensasjon i å øve kjærlighetens offertjeneste i gigantisk stil.

Han som gikk ut — og den kirke han gikk ut av, har aldri hatt noget opgjør, og nu er ikke tiden til det. Men vi kan ikke la være å kjenne at der her er to parter, og at vi er den ene.

Thomas a Kempis talte om en *Kristus incognito*. Og fra Canterbury lyder nettop nu den tone at kirkens kjenningssignal ikke først og fremst må være kirkens ord men kristenkjærlighetens sinnelag og gjerninger. Vi kan ikke stikke under stol det faktum at vi hos Nansen står overfor vår generasjons største kjærlighets-innsats, men at mannen selv hadde funnet å måtte stå utenfor kirken. Ikke til beklagelse over Nansen kaller dette oss, men først og fremst til besinnelse på oss selv.

Massen savnet salmetonen fra kirken. Kirken savner dådstrangen som Nansen hadde. Er der ikke en ubevisst lengsel efter å finne hverandre igjen?

SKOLE-TRETTHET.

Diskusjonene om skolen, om «ny skole» og om reformer i skolen har ikke lenger friskhet. Folk er gått trett. Der er almen misnøie, men spørsmålet er gått i vase, der er rotet inn så mange ugreie momenter at ingen har lyst til å røre ved denne hespelen lenger. Skrives der noget, springer folk over det. De har så lenge håpet på en klaring hver gang debatten blev reist på ny, at de nu ikke orker begynne å håpe mere. Kronen på verket satte skolekommisjonens innstilling. Da den blev offentliggjort, drog håpet sitt siste sukk.

Der står vi altså.

Det vår skole nu trenger er at der blir anstillet *skoleeksperimenter*. Overlat f. eks. et interessert skolepersonale å sette i gang en artiumslinje efter helt nytt mønster, still dem fritt m. h. t. pensa — med visse selvfølgelige minima — og la deres elever få artium på full linje med de skolastiske. Og la fremfor alt ikke den nye 4-årige lærerskole kveles i nye pensa, men gi nettop her eksperimentet rum, la pedagogiske personligheter få prøve sig frem!

Det nytter aldri å sitte og *tenke ut* skoleplaner! Det har vi hatt nok av. Hele vår nuværende «høiere» skoleordning er det avgjørende bevis for hvor det bærer hen når de aller beste pedagoger uttenker det beste de kan tenke sig. La oss i stedet gjøre *erfaringer først* — og siden sette op planer. Dette pleier være livets vei. Derfor: Sett eksperimenter i gang nu i ventetiden som ellers bare somles vekk med kommisjoner.

KOMEDIE?

Med rette var i norske kristenkretser forargelsen stor overfor sovjets forfølgelse og forhånelse av de kristne i Russland.

Kort efter får russiske flyktninger lov å feire en gudstjeneste efter sitt eget ritual i en norsk kirke (Uranienborg i Oslo).

Hvad skjer? Stor forargelse kommer til orde fra lægfolk i det kristelige dagblad «Dagen». Men ikke det alene. *En*

komedie kaller disse innsendere den russiske gudstjeneste. «Komedie» slynger de efter de russiske kristne, som hadde fått husly i norsk kirke.

Men var det ikke nettop disse samme kretser som protesterte så forarget mot *forhånelsen* i Russland av den kristne gudstjeneste?

Tilfellet er en dramatisk illustrasjon av den løshet i linjene som ofte ligger til grunn for denslags folkelige opinionsytringer og følelsesutbrudd, og videre av den selvgodhetens båsehorisont som er våres alles store fare.

DE STÅENDES OMVENDELSE.

I gamle Pontoppidan er det er spørsmål som lyder: hvor mange slags omvendelser er der? Og svaret lyder: der er to slags, der er de faldnes omvendelse og der er de ståendes omvendelse.

Blir vi ikke forbauset? Er der nogen annen omvendelse enn de faldnes? Vi har vennet oss så altfor meget til å tenke på de u-omvendte hver gang vi bruker ordet omvendelse. Enn vi selv, vi som står i troen? Enhver som står, se til at han ikke faller, sier Paulus. Dette er vaktholdet: våk og bed. Men der er noget mer vi må være opmerksom på: den første omvendelse er bare en *innmeldelse*. Nettop derefter begynner selve arbeidet. Vi kunde si: først efter min omvendelse begynner alle omvendelsene i mitt liv. Det er dette de gamle kristne kalte *helliggjørelsen*.

Vår kristenslekt har vært tilbøielig til å tale litet om helliggjørelsen. Vi har vennet oss til å si: hellige blir vi aldri allikevel her i livet, vi skal leve i skrøpeligheten. Vi holder likefrem på å slå oss til ro med skrøpeligheten. Vi skjøter på med nåden. Ja, der er dem som har sagt at helliggjørelsen likefrem står i veien for nådetrangen og for den fulle og stadige syndserkjennelse.

Men her kommer gamle Pontoppidan imellem. Han sier: «De stående trenger å omvende sig.» Dette er for ham helliggjørelsens vei: hver dag påny noget jeg ved Guds ord og lys ser som min synd, som min bundethet av verden og mitt eget kjød og derfor må tverr-vende mig fra. Det er dette *alvor over vår daglige livsvandel* som vi trenger. Uten det blir

vi ikke nåde-søkende, uten det blir vi falske for Gud, hyklere og ormeyngel, kristne fariseere.

Gud, lær mig mine skjulte brøst! Dette er de ståendes omvendelse. Den kaller oss inn til fornyelsen hver dag, til en kamp, men også til en kilde, til en vekst nedad i eget øie, men også til en vekst nærmere Gud og hans kjærlighet i Jesus Kristus, til en fornedrelse som vilde bli fortvilelse uten Kristus, men i ham blir fornyelse og opreisning.

MICHELSEN-FONDET OG KIRKEN.

Der har vært gjort forsøk på å hevde at Chr. Michelsens fond bare var tilgjengelig for «ikke-kristne» forskere. Slik skulde nemlig statuttene lyde.

Dette er fullstendig ugrunnet og det er en urettferdighet mot fondets styre. Det er også en fare for vår kirke fordi et fremtidig styre lett kunde finne på å ta en slik kirkelig opinion på ordet og si: vel, så holder vi dere ute, siden dere selv har så travelt med å demonstrere dere utenfor.

Fondets statutter finnes i Norsk Lovtidende 1929 s. 525 ff. og er meget klare.[1]) Dette tjener *styret* til stor ære, for stifterens antydninger var slett ikke hverken så klare eller så praktiske. Men nu og for fremtiden har vi med statuttene og ikke med testators antydninger å gjøre.

For å få vekk det agitatoriske som testator hadde bragt inn, har styret tydelig skilt ad det «videnskapelig arbeide» og det «kulturelle arbeide» (§ 1). Nærmere og tydeligere blir dette skille utført i § 2: «først og fremst» det videnskapelige, heter det; om det annet arbeide brukes den vending at instituttet «*dessuten* skal ha for øie» o.s.v. Og om dette *siste*, fra det videnskapelige tydelig adskilte «kulturelle og samfundsnyttige» arbeide, er det at man så henviser til § 4, hvor de famøse ord av Chr. Michelsen selv er citert. Til yderligere sikring mot at disse hans ord skulde kunne appliseres på instituttets *videnskapelige* arbeide, er de utskilt ikke bare som egen paragraff men også som egen hovedtitel: «Andre *kulturelle* opgaver.» Om alt instituttets arbeide heter det (§ 2, 2) at det «må søkes drevet på helt fritt og uhildet grunnlag.»

[1]) De i dette tilfelle avgjørende §§ er avtrykt sist i dette hefte for at enhver kan kontrollere dem.

Ved denne opstilling av statuttene har fondets styre innlagt sig stor fortjeneste og helt og fullt gardert fondets videnskapelige arbeide mot den fatale mistanke at man der er særlig velkommen hvis man vilde arbeide ut fra en bestemt forutfattet opfatning av f. eks. det religiøse. En slik videnskapelig blamasje er fondet nu sikret mot, hvis ikke utenforstående skulde søke å forvirre begrepene.

Derimot er den *kulturelle toleranse-propaganda* som instituttet også skal «ha for øie», blitt delvis bundet til Michelsens «livserfaring» (§ 4). Her er det han bruker uttrykket: «*det gjelder å innprente alle den lære* ...», et uttrykk som jo i sig selv er et slag i ansiktet på all «uhildet» videnskap, og som ingen virkelig forsker derfor vil falle på å anse normgivende for sitt studium. Selv for dem som vil arbeide kulturelt i fondets tjeneste for «toleransen mellem nasjoner, raser og samfundsklasser» (§ 2) er det imidlertid selvfølgelig ikke meningen at Michelsens «livserfaring» skal være normgivende. I virkeligheten er der også her full frihet for ethvert etisk, politisk, nasjonalt og kristelig grunnsyn *så sant vedkommende bare vil arbeide for fordragelighet*. Det er dette siste som er pointet.

Derfor er der ingen grunn til nu å gi sig til å dissekere Michelsens livssyn og gå i rette med ham for liberalistisk bornerthet. Han får ha fritt slag i så måte, når han så tydelig som skjedd begrenser det hele til å være sin egen livserfaring. Så meget mindre er der grunn til noget slikt som jo selve testamentet — skal vi si: til stor overraskelse efter det grunnsyn man mente var stifterens — tar religionsvidenskapen med på instituttets program, ja som nr. 1!

Det er grov utakknemlighet og grunn mistenksomhet som er på ferde hvis ikke kirken hilser dette institutt med honnør og tillit. Tenk på hvad professor Fredrik *Petersen* sa i sitt testamente, da han donerte stipendier til alle videnskapsgrener uten ringeste hensyn til deres religiøse standpunkter og resultater: Jeg har lært så meget også av «vantro» forskning, sa han. Og han vilde i tro på sannheten gi fair chanse for *alles* syn. Dette åndsbårne frisinn manglet dessverre i Chr. Michelsens testamente, men det hindrer ikke kirken i å fortsette Fredrik Petersens linje.

FRIDTJOF NANSEN

Av fylkesskolebestyrer JON SØRENSEN.

Det sved i oss da budet kom: Nansen er død. Sjelden eller aldri har en landesorg i den grad vært kjærlighetens sorg. Vi av hans eget slektledd, og enhver som kom i berøring med ham, ikke minst i hans senere år, kjenner hans bortgang som et personlig tap, en personlig sorg.

Også for de slektledd som kommer, vil hans person stå klar og levende frem av hans livs gjerninger. Nansen på ski over Grønland, Nansen og Fram, Nansen og 1905, Nansen og Folkenes forbund, Nansen i hungerørknene ved Volga, er skikkelser som alltid vil leve — og virke — i menneskesinn i Norge og langt utenfor Norge. Og i videnskapens historie vil hans navn lyse stort, med glansen av banebryterens geni også der.

Døden skulde til for å avdekke for det norske folk hvad og hvem Henrik Wergeland var. Nansen som fikk nå støvets år, hadde alt i de unge år en overdådig berømmelse, men det tør gjelde også Nansen at først døden avdekker fullt ut hvad han var. Virkningen av Nansens personlighet og gjerninger tør derfor bli fullt så store for efterslekten, — en kraftkilde for den opvoksende slekt, et mål, et ideal.

Det var et engelsk, men også norsk, idrettsideal, å være en all around mann. Det var det Nansen var, i ånd som i kropp, det harmoniske menneske, den lykkelige eier av en stor sum av høit utviklede evner og egenskaper.

*

Han skrev engang i et brev: Skulde nogen bli fristet til å tro på en for sig utkåret skjebnens genius, da måtte det være mig.» Den genius vilde at de rike gaver den la på hans vugge, skulde fullt ut komme til utfoldelse og anvendelse, — og holdt en forunderlig hånd over hans dådrike livs mange dristige skritt.

Denne sterke viljens mann, som man oplagt vilde kalle egen lykkes smed, han følte sig når han i senere år så tilbake på sitt liv, slett ikke som en slik suveræn smed; hans unge dages stolte selvbevissthet bøides til ydmyk følelse av å skylde en «genius» takk for de gaver han hadde fått og de gjerninger han fikk utføre.

*

Fridtjof Nansen blev født 10. oktober 1861 på Store Frøen i Aker. Faren var jurist, en karakter hvor rettssans og pliktroskap var fremtredende egenskaper. Den danske stamfar, ishavsfarer 16 år gammel, den berømte borgermester i Kjøbenhavn i 1660, er ikke bare en pryd på hans stamtre, men synes å være lyslevende gjenopstått i Fridtjof Nansen. Gjennem moren — av slekten Wedel Jarlsberg — er også sterkt blod tilført. Hans mor var storvoksen, djerv og bestemt og selvstendig. Det var dengang usømmelig ferd for voksne kvinner å drive idrett. Men Fridtjofs mor gikk gladelig på ski. Hun gikk ikke av veien for noget arbeide, spadde i haven som en kar og var sine gutters skreddermester til de var 13 år. Med alt sitt arbeide i og utenom huset rakk hun å holde sine åndelige interesser vedlike, leselysten og kunnskapstørstig.

Barna fikk en meget streng opdragelse, i nøisomhet, hårdførhet og selvhjulpenhet. De fikk tumle sig fritt i lek og idrett, og Nordmarka blev som for så mangen Oslogutt den herdende arena for hans idrett, og la den natursans i ham som preget ham gjennem hele livet. Han elsket særlig den idrett som kan drives ute i den fri natur, — på skøiter og ski, på fiske og jakt. Han trente sig til å klare det utrolige, av dryge marsjer og snau kost. Naturen og idretten var alltid den kilden han søkte fornyelse av, når hans videnskapelige arbeide hadde sperret ham for lenge inne. Da jeg traff ham sist, nu i november, var han nettop kommet fra en jakttur på kysten, og sa at ut måtte han i skog og fjell, «ellers blir det skralt med helsa.» Jeg minnet ham om turen han i 1884 gjorde over fjella fra Bergen til Oslo og tilbake igjen, helt alene, — den samme turen gjentok han da han var femti år, — les skildringene av begge ferder i «Friluftsliv». Og så fortalte han at den turen vilde han gjøre for 3dje gang, næste år, i sitt 70de år. Og han så sandelig ut som han kunde det.

En lang ungdomstids idrettsliv gir et fond for livet, et fond til arbeidet, til livsgleden. Uten dette hadde han ikke så lenge holdt ut de overmenneskelige arbeidsydelser, og påkjenningen på sinn og nerver av de fryktelige oplevelser under de mange års samaritanarbeide.

Idretten og naturlivet ledet Nansen inn på naturstudiet. Han blev zoolog, ved Bergens museum. Med den energi og utholdenhet som alltid preget hans arbeide, kastet han sig over studiet, henter sig en gullmedalje og siden doktorgraden. Innelivet nøitraliserer han ved å være medlem av to turnforeninger.

Zoologien fører ham til en ishavsferd. I en orkan braker de inn i isen. Han imponerer ishavsgastene med sin skytterdyktighet, sitt djerve mot, sin sterke og lettvinte kropp. De kom op under Grønlands østkyst. Synet av tindene og bræene skapte tanker og lengsler og lyst til å utforske det mektige ukjente land bak den ugjestmilde barriere av isstrømmer og skremmende jøkler som ingen menneskefot hadde oversteget. «Det slo ned i mig som et lyn: en ekspedisjon på ski gjennemtrenger Grønland fra kyst til kyst».

7 år senere gikk Nansen over Grønland med fem andre skiløpere. Ekspedisjoner fra fem land hadde gjort forgjeves forsøk på det samme. Bare svensken Nordenskjöld var kommet op på isen, men måtte snu. Derfor var alle autoriteter enige om at Nansens plan var galskap. Regjeringen avslo hans andragende om de 5 000 kroner han trengte; de vilde ikke gi hjelp til selvmord.

Den danske storhandler Gemel ga de manglende 5 000 til Hans Nansens ætling, i tillit til at eplet ikke faller langt fra stammen.

Denne artikkels lesere kjenner alle Nansens Grønlandsferd i 1888 og Framferden 1893—96. Nansens verdensberømmelse blev skapt ved disse hans ungdoms bedrifter. Han var den første som gikk over Grønland, han var den første som overvant polarisen. Ikke fordi han var heldig, men fordi han bygget planene sine på nye tanker og nye fremgangsmåter, tvert mot alle polarautoriteter, men i genial overensstemmelse med naturens lover og krefter. Det er *med* strømmen en skal arbeide, ikke mot den. Den eneste gang han forsøkte å gå på

tvers av den eller mot den, måtte han snu — 86°41′. Med det fremstøt og det tilbaketog, det siste ikke minst, nådde de den ytterste grense for det menneskemot og evne kan nå. Det satte respekt selv i polarautoritetene at han villig satte livet inn på sine planer og sin tro. Da han gikk iland på den øde østsiden av Grønland, avskar han hver mulighet for redning ved å vende tilbake. Enten frem eller døden. Og frem kom han.

Da han la sig inn i polarisen, ventet ikke mange å se ham eller Fram igjen. Retrett den samme vei var avskåret.

Polarautoriteter sa at ingen skutekonstruksjon kunde klare skruingen av polarisen. Men Nansen skapte den konstruksjon, han trodde på den og satte livet inn på den troen. Fram klarte alle isens ryggtak med glans. Fram het skuten, fram kom den, efter 3 års drift, båret av den strøm som han, men ingen polarautoriteter trodde på.

Midt i polarørkenen forlater han og Johansen den trygge Fram. Tilbake til skuten er det uråd å finne. Men han stoler på sig selv og sin kamerat, sin utrustning og sine planer, satte livet inn, og fram kom de. Og 8 dager efterat de setter foten iland i Vardø, melder et telegram at Fram ligger i Skjærvø, alt vel, ferden fullført på 3 år som av Nansen beregnet. Den jubel og glede utover Norge, med gjenlyd fra hele verden, glemmes ikke av nogen som oplevde de dagene.

Og Norge vokste på disse Nansens bedrifter. Han gav sitt folk det tilskudd av kraft og mot og selvtillit som det nettop nu trengte til.

Et eventyrlig held hadde fulgt Nansens bedrifter. Livet var ofte nok i ytterste fare. Dengang isskruingen tvang dem ut av Fram, et fjell av isflak truet med å klemme Fram ned. Var det heldet eller Fram som klarte det?

Da bjørnen slo Johansen under sig, var chansene ikke så gode hverken for Johansen eller for Nansen om Johansen var blitt drept. Var det heldet eller begge karers koldblodighet og raskhet som vendte uheld til held?

Da isstrømmen ved Grønland slynget isflaket de holdt til på, ut i brenningens møte mellem hav og isstrøm, var grensen mellem liv og død tegnet op i den hvite brenningen derute. Da kommanderer Nansen sine folk til køis for å hente sig en lur

før kampen i brenningen. Mens Sverdrup holder vakt. Isflaket slynges nærmere og nærmere brenningen, sjø og isstykker skyller innover, flaket brytes mindre og mindre. Det ser ilde ut. Sverdrup går til teltet, lukker op en knapp, men betenker sig, venter, ikke vekke i utide, lukker og vandrer igjen og vokter på is og bølger. Flere ganger er han bortmed døren, åpner, og lukker igjen. De fire i teltet sover. Det er jernnerver. Det er ikke ufortjent om slike karer får held.

Var det heldet eller herdet styrke og koldblodighet og godt skjønn som frelste ved ikke å skremme til båtene i utide, til sannsynlig knusning mellem isflakene?

Det som alltid har karakterisert Nansens foretagender og er grunn til hans held, er de nye tanker, geniets vare utlytting og sikre utnytting av naturens vink, den omhyggelige forberedelse, den modige og dyktige utførelse, — det lykkelige resultat kommer som en selvfølge.

Hertil svarer personen selv, med den sjeldne samling av åndens evner og store karakteregenskaper og en skikkelse som høvdingens og heltens. Høi og rank og slank og smidig, med myke, spenstige bevegelser, en blond nordbo, Erik Werenskjolds modell til Olav Trygvasonskikkelsen. Jeg husker ham fra 80- og 90-årene. Et syn å se. Gjerne klædt i sportsklær som satt tettsluttende til den slanke idrettsskikkelse, og visst visste han selv hvor han tok sig herlig ut. Og Nansenluer og Nansendrakter skulde alle karer ha. Helt til hans siste tid var hans skikkelse merkelig urørt av alder og slit. Men det som nu sterkest grep enhver som kom i personlig berøring med ham, var hvor liketil og jevn og fordringsløs han var. Der kom med årene noget forunderlig mildt i hans vesen. Hans styrke kunde nok tidligere være kvass og steil, — den blev mild og nænsom og hjelpsom.

Han gjennemgikk en rik indre utvikling, bevarte sin enkle menneskelighet, sitt jevne levesett. Et hjertemenneske, så rik på aktiv godhet, så utrettelig opfinnsom for å hjelpe; — et stort barn kunde han være, sier de som kjente ham godt. I en samtale med en av hans næreste venner, sa denne om ham: Den mann har aldri sagt et usant ord.

*

Efter Framferden er han sysselsatt i lang tid med utgivelsen av mange svære bind om ferdens videnskapelige resultater. For folk flest kom boken: Fram over Polhavet, i 1897, i to svære bind. Nansen utnevnes til professor i oceanografi. En rekke av verker (på engelsk) har satt nye milepæler i denne unge videnskap. En videnskap av stor praktisk interesse. — Vi lever jo alle på havets nåde.

I 1911 kom hans store historiske verk: Nord i tåkeheimen. Polarferdenes historie fra første begynnelse. Ishavsreisene, sier Nansen, har vært en skole i manndom og selvovervinnelse og har holdt mannsidealer frem for den opvoksende slekt; de har gitt fantasien næring, har gitt barnet eventyr, og de har løftet de voksnes tanker fra hverdagens strev.»

«Sålenge menneskene hører bårebrytningen over dype have, sålenge menneskeøie følger nordlysjaget over tause sneland, sålenge menneskestanke søker fjerne kloder i det endeløse rum, sålenge vil det ukjentes eventyr føre menneskene fremad og opad.»

Dragningen mot det ukjente, lengselen mot landet hinsides de kjente grenser, den grenseoverskridende trang er felles for videnskap, religion og kunst. Eventyrlysten, dådstrangen, vågemotets ånd fører menneskeheten fremad, drøm og dåd er menneskesjelens vingepar.

I sine unge dager stod Nansen i tvil om sin livsvei —, videnskapen eller kunsten. Han valgte å bli videnskapens tjener, til gjengjeld blev kunsten hans. Hans kunstnerevne gir ham øiet som ser med den dype synskhet; i ordet, i linjen, i farven fanger han synets, oplevelsens stemning inn, — fra skogen, fra fjellet, fra havet, fra isens vidder, fra ensomhet og stillhet som fra bedriftens spenning når alle pulser buldrer.

Havforskningsvidenskapen bød ham det ukjentes eventyr, arbeidet pendler mellem de friske havtokter med «Michael Sars» og «Veslemøy» og laboratoriet og skrivebordet hjemme.

Men gang på gang måtte han avbryte sitt videnskapelige arbeide for å løse praktiske opgaver som fedrelandet eller Folkenes Forbund stillet ham.

I 1905 trådte han frem. Da lederne vaklet under ansvaret ved å bytte ord med handling. Da stod der en dag i «Verdens Gang» en kort artikkel: «Veien» og like efter én til: «Mot».

Så sluttedes rekkene igjen. Lederne så og vilde veien og gav folket mot til handlingens vei. Og utad mot verden blev Nansen Norges talsmann. Og *han* blev hørt. Norge uten Nansen vilde i 1905 vært ilde stedt.

Såsnart han mente han kunde undværes, vendte han tilbake til sitt videnskapelige arbeide.

I 1917, efterat Amerika kom med i krigen, blev Norges forsyning med mat et truende problem. Da trådte han igjen frem, fikk regjeringens øre og ofret et helt år i Amerika og ordnet den sak.

Når det trengtes en mann, en virkelig mann — det sjeldneste som finnes, sies der — vendte det norske folk sig til Nansen.

II.

Så kom verdenskrigen og kastet Europa og det meste av verden i kaos, i elendighet og nød og sådde hatets dragesæd over de blodmettede marker.

Da kaltes der på Nansen. Store internasjonale opdrag blev gang på gang gitt ham, av Folkeforbundet, av den internasjonale konferanse i Genf (48 Røde Kors foreninger og 12 regjeringer).

Vi nevner: hjemsendelse av en halv million krigsfanger, — arbeidet for å skaffe sysselsettelse og hjem for halvannen million russiske flyktninger, — hjelpen mot hungeren i Russland, som truet millioner av menneskeliv, — et lignende arbeide for millioner av flyktninger i Lilleasia og Trakien, — hjelp til Armenien.

Der kunde skrives tykke bøker om hvert eneste et av disse kjempearbeider som i årene 1920—25 er utført under Nansens ledelse. Og nu var han nettop utnevnt av Folkeforbundet til i 10 år ennu å lede internasjonalt hjelpearbeide.

Betydningen av Nansens samaritangjerning for å bøte elendigheten efter krigen, ligger ikke bare i det nærmeste resultat av hjelpearbeidet som har frelst og ordnet livet for millioner av lidende, men i noget vi vil håpe og tro blir av varig, ja verdensomskapende betydning. Nansens optreden, den ånd han er talsman for, de ord han modig og høit har talt til politikerne, regjeringene, Folkeforbundet, ja til den hele verden, — vi vil håpe og tro at den sæd vil gro engang og bli sterkere enn den

hatets onde dragesæd som politikerne har sådd langs alle grenseskjell.

Nansens tanker, hans sinnelag skal kirke og skole holde levende i de opvoksende slekter, til de blir den verdensmakt som leder folkenes politikk inn på nye veier, en fredens krig mot krigen, mot materialismen, maktsyken, hatet og dumheten.

Denne handlingens mann hadde også ordets makt, det aktuelle ord, ordet som blir dåd. Hans taler og foredrag, artikler og bøker og brev, og hans forhandlinger med næsten alle Europas regjeringer vil bli ved med å leve og virke lenge efter at hans røst er forstummet.

I en rekke år reiste han fra land til land, tollmennene ved grensene kjente den høie skikkelsen med det værbitte, sterke ansikt og lot ham og hans simple håndkuffert uten videre passere.

Snart er han i London, i forhandlinger med Lloyd George, så i Rom, ikast med paven (som gav 1 mill. lire), så i Russland for med egne øine å se nøden, fire av hans medarbeidere blev revet bort av den farlige flekktyfus, så er han i Genf, der taler han 9. september 1921, — 25 årsdagen for Frams tilbakekomst til Oslo —, der holder han sin gripende tale for menneskekjærlighetens sak for hårdhjertede politikeres døve øren; men hans ord når forbi dem, vidt ut i verden, når hjerter og viljer, så er han i Konstantinopel, i Grekenland, i Lilleasia, i Armenien. Overalt i hans spor gror op barmhjertighetscentra, kontorer og organisasjoner under hans sterke og eggende ledelse.

Og så en dag da en god del av hans kjempearbeider er endt, stevner han op til det lille, fredelige snedekte Norge og overraskes av Nobelprisen som overrekkes ham 10. desember 1922 under stor og gripende høitidelighet.

De som kjente ham fra før, la merke til at hans hår var blitt helt hvitt på et år.

I 1920 gav Folkeforbundet Nansen i opdrag å lede arbeidet med å sende hjem de krigsfanger som ikke var utvekslet ennu. De krigførende regjeringer hadde vondt for å komme i forhandling med hverandre. Og maktet ikke å ta sig av fangene. Der var fanger fra 26 land. I mange av de land fangene var fra, var all samfundsorden ophørt, ingen kunde ta sig av fan-

gene. Fangene hadde ikke penger og ofte ikke krefter til de lange veiene. I Russland var 800 000 fanger. Av 200 000 i Turkestan var der i 1920 70 000 tilbake. Resten omkomne eller solgt som slaver. Det var mest fanger fra krigens første år, fra slagene ved østfronten. Uten forbindelse med sine hjem, sultne og syke, hadde de sittet i 4—5—6 år og litt det utrolige, i Sibiriens og Turkestans forpestede, fæle fangeleire og fengsler.

Nansen setter sig i forbindelse med Sovjetregjeringen, med den tyske og andre regjeringer, reiser statslån i 7 land. I september 1921 kan Nansen meddele Folkeforbundet at 450 000 er sendt hjem og hans regnskap viste en utgift pr. mann av 1 pund.

Ennu før dette arbeide er avsluttet, har han tatt på sig et ennu større og vanskeligere opdrag. Efter revolusjonen i Russland var der omkring i Europa ca. 1½ mill. flyktninger. En del hadde fått arbeide, men en stor del levde i ytterste nød. Nansen overtok som Folkeforbundets høikommissær i august 1921 arbeidet med å ordne livet for disse hjem- og arbeidsløse flyktninger. Mange stater måtte da bringes i samarbeide. Et stort strev bare å få greie på hvor alle disse flyktninger var og komme i forbindelse med dem, og så finne land og folk som vilde skaffe dem arbeide og et nytt hjem. Det var et vanskelig arbeide, bl. a. fordi mange stater ikke vilde gi plass for flyktningene. Dertil pengevanskeligheter som sinket svært.

Mens dette arbeidet ennu pågikk, fikk Nansen sitt tredje og sværeste opdrag. *Hungersnøden* i Russland som Nansen alt i 1919 varslet Europas ledende statsmenn om, hadde nu i 1921 øket forferdelig og truet et område dobbelt så stort som Frankrike. 33 mill. menneskeliv var i fare. Millioner vilde dø hvis hjelp, hurtig hjelp ikke blev bragt.

Hungeren var en virkning av krig og tørke. Europas brødkurv, Volgadalen, lå som en brent ørken. I hungerens spor fulgte farsotter, kolera, flekktyfus. 1918—22 var der 30 mill. tilfeller av flekktyfus. Hjemløse barn i millioner. Bare i Ukraine 1 mill. foreldreløse. I barnehjemmene i Odessa 40 % tuberkuløse. Blandt småbarn en dødelighet av 80 %. Bander av barn og unge fór som herjende villdyr i bygdene, bøndene skjøt på dem som på ulver.

I 1919 hadde Nansen henvendt sig til Lloyd George, Clemenceau, Orlando og Wilson for å få ordnet et lån på 10 eller 15 mill. pund, det halve av det et slagskib kostet. Men stormaktene kunde og vilde ikke. Russland var ikke anerkjent, hjelpen vilde bare bli hjelp for sovjetregjeringen, ikke nå de sultende munner. I juli 1921 sendte dikteren Gorki et nødrop. Den internasjonale konferanse i Genf gjorde Nansen og amerikaneren Hoover til ledere for hjelpearbeidet.

Nansen drog til Russland og så til Genf hvor han den 9. september forgjeves søkte å vekke politikernes edlere følelser. Det viste sig med forferdende uhygge at politikerne hadde ikke slike følelser. Hver dag minket muligheten for å kunne bringe hjelp. Snart vilde vinteren lukke Russlands eneste brukbare transportveier, elvene og kanalene, og millioner vilde være prisgitt hungersdøden. Imens var der i Amerika så megen hvete, at den fikk råtne på åkrene, i Syd-Amerika brente de mais i lokomotivene, tusener av ledige skib og ledige hender rundt om i alle verdens havner. Mens millioner i Russland sultet ihjel, «historiens største redsel».

Polens is var lettere å overvinne enn den ismur av hjertekulde Nansen møtte i Genf 9. september 1921. Den sterke kar stod blek av sinnsbevegelse, den malmfulle røsten vilde svikte. Men hans ord den dag skal aldri dø. Som en dødsdom, en skamstøtte over hjerteløs politikk, et mene tekel over maktpolitikken i Europa, over trangsynet og dumheten. Men sterkest og lengst skal de lyse som menneskekjærlighetens ild i et stort menneskes hjerte, Russlands millioner skal aldri glemme Nansen.

«I menneskehetens navn, i navn av alt som er edelt og hellig, appellerer jeg til dere som selv har kone og barn hjemme, å tenke på hvad det betyr å se kvinner og barn dø i millionvis. Fra dette sted appelleres til regjeringene, til Europas folk, til hele verden om hjelp. Skynd dere å handle, før det er for sent å angre.»

Representanten for Serbia, det land for hvis skyld Russland gikk i krigen, svarte at russerne måtte heller dø enn at den russiske regjering måtte få nogen hjelp.

En ny konferanse i Bryssel i oktober satte betingelser: en undersøkelseskommisjon til Russland og Russlands anerkjen-

nelse av tsarismens gjeld. «30 millioners sult skal altså brukes til å inndrive en fordring,» skrev en norsk avis.

Så var det bare den private hjelp å gjøre regning på. Kappløpet med vinteren endte med at vannveiene frøs til før hjelpen kunde nå frem til alle. Nansen drog igjen til Russland. I juledagene 1921 skrev han: «Hungersnøden i Russland er verre enn ord kan beskrive. Millioner av menneskelige vesener pines langsomt til døde av sult og kulde.»

I januar 1922, reiste han til Europas storbyer, viste lysbilleder efter hans egne fotografier og skildret nøden. Alle dyr opspist, like til hunder og katter, endog stråtakene opspist. Byer og bygder hvis befolkning lå hjemme og ventet døden, for usle til selv å gå og hente den maten som kunde redde dem. Sulten utryddet menneskelige følelser. Foreldre drepte i hungervanvid sine egne barn. På kirkegårdene grov de likene op og åt dem. «Hundretusener er allerede bukket under og mange millioner vil bli utryddet, hvis ikke tilstrekkelig hjelp sendes straks. Av Russlands fiender er spredt ut beretning om at hjelpen som sendes, ikke når frem til de sultende, men fortæres av sovjetregjeringens folk og den røre armé. Det er sorte løgner, opfunnet av menneskedjevler som for politiske intrigers skyld ikke tar i betenkning å ofre millioner til sult og elendighet.»

Appellen besvartes på en måte som verden vel ikke har oplevet make til. Ikke fra storstatene, ikke fra rikfolk, — ingen rikmann fulgte den danske bokhandler Erichsens edle eksempel — men fra det jevne lag, fra tusener som delte sine egne smuler med Russlands sult. Nansens eget land var det første som sendte sin hjelp — for 700 000 i tran og fisk, Danmark fulgte efter, Sveriges Røde Kors underholdt 10 000, Amerika underholdt 2¼ million barn, en forening i England 250 000, og sovjet selv hjalp 2¼ million, skaffet 600 000 tonn såkorn, 150 millioner gullrubler.

Amerika gav 60 millioner dollar mot at Russland skaffet det samme. Ved denne hjelp som strømmet til ad uoffisiell vei, blev 10 millioner mennesker underholdt i 22 måneder. Men de regjeringer som ikke vilde låne Nansen 5 millioner pund, har ansvaret for at 4 millioner døde hungerens pinefulle død.

Da hungerens verste tid var overstått, var Nansen ikke ferdig med Russland. Det gjaldt å avverge en ny hungersnød ved å hjelpe folk til selv å avverge den. Det gjaldt å få arbeidet i gang igjen. I august 1922 skrev han om å fortsette med hjelp til selvhjelp ved å skaffe landbruksmaskiner og såkorn, som skulde betales ved næste års høst. Men direkte hjelp fremdeles til barn, syke og invalider. Nansens organisasjon optok samarbeide med Røde Kors i Russland for å avhjelpe mangelen på apotek og lægeinstrumenter og bekjempe farsottene, som var en fare ikke bare for Russland. Skoler fikk bøker og undervisningsstell. I samarbeide med internasjonale studenterorganisasjoner fikk 30 000 studenter mat i studietiden. Studenter og professorer skaffes bøker og instrumenter, og russiske læreanstalter og universiteter skaffes forbindelser med Vest-Europas videnskap og hjelpekilder.

Videnskapens betydning er en mann som Nansen klar over. Uten sin videnskap vilde Tyskland ha bukket under. En nasjon som ikke viser omsorg for sin videnskap, vil snart stanse sin utvikling og ligge under i konkurransen. Hvordan et land står og dets fremtidsmuligheter er, kan måles efter livskraften i landets videnskapelige forskning på alle områder. Derfor måtte Nansen også ta sig av den russiske videnskap, skaffe den levevilkår og forbindelser.

I det hele: Nansens arbeide for Russland hadde en bred front.

Noget av det aller verste Vest-Europa kan gjøre mot sig selv er å skjære av forbindelsen med det store Østens rike, med et areal som halve Europa, med et folketall på 146 millioner, det største land og folk i Europa. Med et kornareal som er 34 pct. av verdens dyrkede mark, med en kornproduksjon og korneksport som er flere millioner tonn større enn Canadas, U. S. A.s og Argentinas tilsammen.

Russlands betydning i verdens-husholdningen, sier Nansen videre, er ikke avhengig av de skiftende regjeringer. Alle regjeringer er forbigående. Folket og folkesjelen er det varige. Vest-Europas fremtidsmuligheter kan man tvile på, men at det russiske folk har en stor fremtid for sig og vil få en stor misjon å fylle i Europas og verdens videre liv, kan der vanskelig være tvil om, uttaler Nansen i sitt forord til «Russ-

land og freden» (1922) «Det kan bli Russland som en dag og ikke så langt frem i tiden bringer Europa ikke alene materiell redning, men også den åndelige fornyelse.» — «Den russiske folkesjel har enda ikke kunnet avkaste det vesteuropeiske åk og komme til fri utfoldelse, den har ennu ikke funnet formen for sin sannhet. Men dens tid vil komme. Når en leser den russiske litteratur, eller kanskje enda mer når en hører den russiske folkemusikk, så føler en vel som det i dens forunderlige ynde, gjennem dens dulgte ulmende lidenskap stiger en mektig gripende gjenklang fra de endeløse steppers tungsinn, fra en fremmed tilværelses ukjente dybder, det er som en hører en ennu bunden sjels evighetslengsel mot friheten, og i dypet av denne sjel aner en enda ufødt verden.»

I 1922 utnevnte Folkeforbundet Nansen til å lede arbeidet for de flyktninger av alle raser og religioner som blev et bytte for den *gresk-tyrkiske* krig.

Grekenland hadde med korte mellemrum hatt 11 års krig, høsten 1922 led det et knusende nederlag, og ca. 1½ million tok flukten i vill panikk fra Lille-Asia og Trakien. De fleste, de fra Lille-Asia, gav sig ikke tid til å ta nogen ting med sig. 300 000 døde underveis av sult og sott og overanstrengelse. Folkeforbundet bad Nansen ta på sig denne kjempeopgave å ordne med denne hjemløse menneskemasse — en folkeflytning av ca. 2 millioner, den største historien vel kjenner til. Nansen drog avsted for å se med egne øine. En ubeskrivelig nød og elendighet, hvor hurtig hjelp var nødvendig. Nansen skaffet øieblikkelig veldige mengder av mel, og vendte sig til regjeringene i Folkeforbundet og til Røde Kors og andre foreninger. Han laget en plan at flyktningene, — de fleste var landbefolkning — skulde overta fritt og uoptattt land, hvorav Grekenland hadde store arealer. Fra mange land kom masser av mat, klær, medisin, lasaretter og penger. De forskjellige organisasjoner fra flere land under Folkeforbundets ledelse i samarbeide med den greske regjering utførte et kjempearbeide. Resultatet er at henved 1½ million flyktninger har funnet nytt hjem i Grekenland, og tidligere unyttet land før nu en stor, ny befolkning av flittige mennesker. Samtidig er henved en halv million mest tyrkere flyttet fra Grekenland til Tyrkiet. Begge land har fått ordnede befolkningsforhold.

Det var da Nansen under dette sitt fjerde opdrag reiste hjem i desember, at han blev hedret med Nobelprisen. Aldri har fredsprisens utdeling blitt møtt med slik samstemmig glede hele verden over.

Men Nansens arbeide i menneskekjærlighetens tjeneste var ikke dermed avsluttet.

Det *armenske* folk er vel et av verdens mest mishandlede. Tyrkerne har drept millioner av dem. Efter verdenskrigen hjalp Folkeforbundet dem til å få et stort areal tilbake, og til den folkerest som var tilbake, 600 000, kom det 400 000 flyktninger, og disse skulde skaffes jord og hjem. Som i Grekenland har ødeleggelsen av skogene ført med sig at mulljorden er vekk, store arealer lar sik ikke dyrke lenger, iallfall ikke uten vann. Nansen sørget for store vanningsarbeider som efter 3 år gav livsbetingelser for 30 000 familier. Disse arbeider kostet 16 millioner, dertil 3 millioner til nybyggerne. «Her er anledning til å gjøre godt igjen litt av det meget som er forbrudt mot det arme folk», skrev Nansen. «Vil Europas samvittighet våkne? Vil vestens folk kunne se? Vil de makter hvis bundsforvandte armenierne var og for hvis sak de gød sitt blod, vil de kunne sitte rolige og lukke pungen til?» skrev Nansen efter sin reise i Armenia sommeren 1925. På Folkeforbundets møte høsten 1927 viste det sig at ikke andre makter enn Tyskland vilde følge Nansens forslag. Nansen var meget nedslått da han vendte hjem. Men han gav sig ikke. Den ukuelige evne til aldri å gi sig, som ifølge Carlyle er geniets merke, seiret da han igjen gikk på, hjelpearbeidet for Armenia fikk han atter i gang. Boken hans i 1927: Gjennem Armenien, slo dørene op.

Det var visst Bjørnson som sa at politikk er den høieste form for menneskekjærlighet. Men politikernes hjerter er ofte hårde og umenneskelige. Selv Folkeforbundet som skulde være denne høieste form for kjærlighet uten landegrenser, har ofte nok vært en skuffelse.

Selv Nansen, Folkeforbundets store apostel og garant, har ofte hatt bruk for den tro som flytter fjell. Folkeforbundets eneste vei til frelse for den idé det er skapt på, er å realisere Bjørnsons forklaring av hvad politikk er.

Hvad var det som bar Nansens arbeide frem? Ikke sta-

tene, statsmennene og politikerne. Det var folkene selv, de brede lag. Det var dem som svarte på Nansens appell. De følelser politikerne altfor ofte apellerer til, er nasjonalismen, klassehatet, maktbegjæret og hat og hevn. Nansen kalte på næstekjærligheten. Den brøt sig vei forbi politikerne. Dens dype strøm trodde han på, og den bar hans arbeide frem. —

I Locarnomøtet i 1925 lød fra en statsmanns munn: Ingen krig mere! Det var ikke næstekjærligheten som dikterte ordene, men *nødvendigheten.* «Krigen har lært oss én ting,» sa han, «at en felles skjebne binder oss sammen. Vil vi reise oss igjen, kan vi ikke gjøre det i konflikt med hverandre, men bare ved samarbeide.»

Så tør det være grunn til et håp, når også realpolitikeren ser at nødvendighetens jernhårde lov ligger innesluttet i kjærlighetens bud.

Ingen krig mere! Dette er tidens største sak, sa Nansen i talen ved fredsprisens utdeling i 1926. En tale hvis dokumentasjon er så vektig, fordi der stod en mann bak ordene som mer enn nogen annen har sett krigens virkninger. I mer enn 6 år hadde det vært hans arbeide å gå som samaritan i krigens grufulle spor.

Krigen skyldes menneskenes vilje, krigen er menneskenes egen skam.

Bare én stor krig står igjen: krigen mot krigen!

I den krigs historie vil Fridtjof Nansens navn lyse stort. —

Jon Sørensen.

KRIGSREDSLER OG LITTERATUR

En omtale av nogen krigs-bøker og et forsøk på en fasit angående krigsreligiøsiteten.

AV EIVIND BERGGRAV.

En pussig historie med «krigsbøker». De gikk som varmt hvetebrød i 1915 og 1916. Så blev det stopp fra tysk side. Ennu gikk Patric Mc Gills — de var en slags krigens misseromaner, flotte og muntert slentrende og ufarlige for krigsånden. Men ved krigens slutt hadde publikum likefrem *aversjon* mot alle krigsbøker. Rasjoneringsperioden i de nøitrale land var helt behersket av denne motvilje. Krigen var gjenstand for en «fortrengning» i våre gemytter.

Men det letnet, der kom ro, og krigen kom på avstand. Og med en-to-tre sprang det hele plutselig om i 1929. I det år måtte hver anstendig forlegger kunne by en krigsbok, og hvert aktuelt teater et skyttergravsspill.

Hvordan er så tonen? Hvordan er krigens erindringsbillede? Det viser sig å være helt motsatt det som hersket da Napoleonskrigene blev til underholdningsstoff og Heine diktet Zwei Grenadiere. Helt motsatt den tyske Bierkneiperus efter 1871 og den tilsvarende franske revanche-esprit.

Krigen har tapt eftermælet. Det er skamstøtter som nu reiser sig. Er de ikke det, river publikum dem ned. I alle forord heter det noget slikt som at disse blade er skrevet som varsko til mine barn. Da vil folk lese.

Remarque, hvis virkelige navn er Kramer (på hodet: remark), åpnet med en suksess-suggestion. I den brede råk hans hell brøt, seiler de nu op den ene efter den andre. Men man blir snart trett av dem. Og der er knapt nogen eneste hvor man virkelig helt kjenner sig trygg. De bruker kokkekone ved serveringen, de vet hvad anretningskunsten krever i våre dager. Enten de kaller det dagbøker eller erindringer, så er arrangeringen påtagelig. Med én undtagelse:

«Krigsbriefe gefallener Studenten», samlet og utgitt av professor Br. Philipp Witkop (Bei Georg Müller, München).

Den er ekte, for den består bare av hjemsendte brev fra dem som siden falt. Men så *går* den heller ikke, iallfall ikke utenom den nærmeste krets. Folk gidder ikke anstrenge sig det aller ringeste og lese aktstykker. Flytende må det være, løpende som en film. Og Remarque hadde funnet tonen. Witkops brev er forresten *altfor litet* arrangert. Der burde iallfall vært en liten biografisk notis om hver brevskriver. Nu får vi bare deres dåps- og dødsattest, og da får vi ikke tilstrekkelig profil hos avsenderen til at vi riktig kan interessere oss for disse ukunstneriske brev. De er mer for dem som har mistet nogen av sine og leser med hjertet.

Men én iakttagelse har jeg fått bekreftet av studenterbrevene; det gjelder et fenomen som burde studeres og belyses nærmere. Nemlig den totale endring i tonen som skjer mellem 1916 og 1917. Man kan slå op tilfeldig i samlingen og lese en stump av et brev uten å ha sett på datoen. 9 a 10 tilfelle er man efter nogen linjer straks istand til å si om det er skrevet efter nyttår 1917 eller om det er skrevet foran dette tidspunkt. Ved dette skille er grensen mellem den «gamle» krig — og den nye. Alle de skildringer og romaner og teaterstykker som Europa nu er optatt av, tilhører tiden på denne side av skillet. Og formodentlig vil alle senere krige være «nye», den gamle krig vil aldri vende tilbake.

Årsaken til skifte i tone ligger, såvidt jeg kan se, i to ting.

Over enhver menneskelig anstrengelse må der lyse et mål, en mening. Dette var slutt med nyåret 1917. Fra da av blev krigen slaveri. Med rette er det sagt at den alminnelige verneplikt, den frivillige folkehær, ophørte ved dette tidspunkt, også for dem som inntil da hadde deltatt ved fronten. De blev nu leietropper, soldatkveg, maskiner. Krigen blev lidelse, meningsløs lidelse, hensiktsløs slaktning og djevelsk mekanikk. Krigen hadde ikke lenger nogen stjerne.

Dernæst virket redselsmetodene, fremfor alt gassen. Man stod ikke overfor våben, men overfor naturkatastrofer. Det blev som om man skulde dra sitt sverd mot lynnedslag eller mot jordskjelv eller mot pest. Det blev en indre ironi, en bitende hån imot soldaten. Han vilde forekommet sig selv latterlig hvis ikke det hele hadde vært på livet løs. Nu kjente han sig forhånet, avmektig og hele krigen som et mareridt.

Med forestillingen om en personlig innsats og dens verdi for-

svant så også menneskeverdet og fedrelandstanken — der blev ikke annet tilbake enn stor fatalisme og — dyriske instinkter.

Det er fra denne fase vi har stoffet både hos Remarque og hos vår norske:

Knut Werswick: Fra menneske til soldat (Olaf Norli 1929 — 221 sider).

Mens Remarque litterært er verdensmann og behendighetskunstner, er Werswick mer råstoff-leverandør. Hos Remarque er der en kunstferdig stigning — man begynner med noget som er forferdelig, men det næste blir enda verre, der er en stadig klimaks. Werswick tar det verste like så godt først som sist; han veier det ikke ut i porsjoner. Og mens Remarque som den gourmand han er, sørger for appetittvekkende mellemretter i form av avspenning eller serverer komiske scener innimellem, er Werswick norsk gravalvorlig hele tiden; de smil han forsøker å markere en sjelden gang, river oss ikke med, fordi der ikke er fylde i dem.

Tross dette vinner Werswick i mine øine på Remarque. Litt kommer det vel av at han er norsk. Men mest av at han er så real hele tiden. Han knusler ikke med sine redselsporsjoner, han dynger på hverandre, det er som om han skriver med fråden ut av munnen. Han fornemmer næsten vellyst ved å knase forferdeligheter mellem kjevene. Han *biter* i det aller råeste. Men der er viljestyrke og ikke sanseslØshet over hans skildring.

Man skal merke sig at dette ikke er dagbøker fra dengang, men erindringer nedtegnet nu, 10 år senere. Ikke at jeg mener det — stort sett — innskrenker troverdigheten, — Werswick er selv opmerksom på at vidnepsykologien setter spørsmålstegn ved objektiviteten i slikt, og han sier bare: slik står det for mig, kanskje var det anderledes. Dette er nettop det troverdige ved forfatteren. Men det har interesse dette at han kunde og vilde gjenta alt sammen i erindringen nu 10 år efter. Han kaller sin bok: «Fra menneske til soldat» og vil dermed betegne en degradasjon til det dyrisk-driftsmessige nivå. Der er også dem som har sagt: de som oplevde krigen, blir aldri mennesker igjen. Utvilsomt har man eksempler på det, og hos slike er der da redsels-komplekser som ligger fortrengt i bevisstheten og skaper vulkansk underbund i den. Men slike kan ikke, tør ikke senere ta stoffet frem til egen beskuelse. De flykter fra det i angst, automatismen hindrer all erindring.

Slik altså ikke hos Werswick. Det står for mig som noget av et monumentalt menneskesundhets dokument dette hans erindringsverk. Nettop ved foreningen av dirrende nerver og gjenvunnen fasthet og klarhet.

Der er andre innvendinger man derimot kan gjøre. Hvor Werswick forsøker sig på litterære utmalinger av en stemning og skal lage illustrasjoner til den, merker man at han savner noget av taktfølelsen, det kan bli platt og virke som hår i smør. Ikke hvor han bare *refererer fakta,* — da forekommer langt verre ting, som *ikke* generer oss; om livet selv er krast, så er det noget ganske annet enn når en skribent er dristig. Werswick forekommer stundom litt forcert dristig på egen regning, og dette virker unobelt. Særlig i det seksuelle. Kan hende at det står i forbindelse med en ting han nevner, nemlig at der var redsler og uhumskheter som overhodet ikke kan nedskrives. Så har forfatteren allikevel villet konstruere nogen paradigmaer på slikt, nogen miniatyrer. Og det forbausende er så at disse kunstferdige forminskelser virker eklere enn kanskje selve livet selv i full målestokk vilde virket.

Totaliteten av Werswicks bok er denne, at krig — som den var 1917—18 og som den sikkert ennu mer blir siden — er en fullstendig mekanisering, en *avsjelningsprosess.* Ikke engang det primitive fiende-forhold var i behold. Mellem disse dyriske tilværelser på begge sider av piggtrådzonen blev der tvert imot en slags fellesbevissthet, nemlig den: vi og de har det begge like fælt, vi har begge en eneste felles fiende: krigen. Men jo mere de menneskelige karakteregenskaper som mot og fasthet og idealitet forsvant, desto mer bruk var der for blindt raseri, instinktmessig hat i *opbrusningens sekunder.* Hatet og raseriet var den Hashisch de bedøvet og beruste sig med. Men innerst inne foraktet og hatet de også hatet. Legg derfor merke til at denne verdenskrig som hvad hat og gru angår oversteg alle historiers dimensjoner, *ikke* la grunnen til et *varig* folkehat, men at der tvertimot aldri er sett en så rask, næsten reaksjonsartet overgang til forsonlighet. Versaillefreden var ennu i krigspsykosens tegn, men den måtte da også smuldres efterhvert av sine egne fabrikanter.

Dette at selv Werswick, som utmaler hatet, ja næsten priser det, dog samtidig forakter det, og derfor nu skriver en bok så fri for hat og fiendesinn, det er bare et av symptomene på den

almene sjelsprosess i verden disse ti år. Den er en kolossal seier for det edle i menneskehjertet. Hvad der ikke minsker, men tvertimot forøker følelsen av krigens komplette *vanvidd.*

Der blev for en tid siden i avisene berettet om et nytt tysk krigsskib som gikk tilsjøss uten besetning, idet ror og maskin og alt ombord blev dirigert av elektriske bølger fra land. Man satt i en central derinne og gav babord ror, styrbord ror, halv fart, hel fart. Og man instillet kanonene og avfyrte kanonene — på miles avstand fra skibet. Dette er der mening i. La de fiendtlige flåter møtes på denne måte i fremtiden til mekanikkprøve, og skyte hverandre sønder og sammen, mens menneskene bare er på avstand. Så får teknikken sitt og intelligensen sitt, og slumpen får også sitt. Ødslingen med verdier får det rette preg av ruin-teater. Men nu fyller man disse skib med folk før de eksploderer!

Werswicks bok er sterkere enn nogen annen krigsbok jeg har lest til å fremkalle inntrykket av dette, den moderne krigs komplette vanvidd.

En annen side av dette møter oss i *fange-bøkene,* de som forteller om «krigens bakgårder». Forfatteren *Edwin Erik Dwinger* har utgitt sine dagbøker fra Sibirien for årene 1915—18 (Die Armee hinter Stacheldraht. Eugen Dietrichs Verlag, Jena. 6 oplag. 306 sider). Det lykkedes ham å flykte ved den mongolske grense 1919 efter at han hadde oplevet fangenskapets skiftende og stigende lidelsesformer inntil vanviddets grense.

Man blir alltid mistenksom når en mann på forhånd er «forfatter» og så utgir sin dagbok. Man forstår dessuten snart at i den tilstand hvori hr. Dwinger fysisk og psykisk befant sig kan en slik detaljert dagbok umulig ha vært ført. Der vilde likefrem bli en motsigelse mellem den skildrede tilstands kadaveriskhet og den energiske nedskrift endog av dagens dialoger. Sannheten skal være at han virkelig gjorde *notiser* under de 3 år i Russland, og så senere har utfylt disse og efter hukommelsen gitt dem passende utmaling, så de er blitt anskuelige. Vi skulde hatt notisene for sig og erindringsdiktningen for sig. Det er og blir en svakhet ved disse års krigsdokumenter, at de alle er *arrangerte* dokumenter.

Men stemningen i boken er ellers nøktern og mandig, og selve begivenhetenes gang, fangenes forskyvning fra lasarettene i Russland til de beryktede hulebarakker i Totzkoje, hvor på få måneder 17 000 mann døde av flekktyfus, og så endelig til Sibirien, hvor de forskjellige revolusjoner bølger hen over dem, og endelig den psykiske ødeleggelse som griper om sig ved langvarigheten og som kulminerer da de tross freden ikke slipper hjem — alt dette gir en *stigning* — som sammen med den sympati vi efterhvert rives med av, holder oss lesevarme til siste slutt.

Boken er tilegnet den svenske røde-kors-søster *Elsa Brändstrøm,* som var overleder og inspektør for den svenske sanitets arbeide i Ruslands fangeleire, — «Den blonde engel» som fangene kalte henne. Og i stil med denne tilegnelse står den tributt som boken i det hele yder til ideelle krefter og til «bakgårdenes» mange helter både blandt menig og befal, ja også blandt fangevoktere.

Ellers er redslene selvfølgelig det centrale. Blandt disse er der en spesialitet, som jeg ikke før har sett skildret så saklig, den er på en måte den verste av dem alle, nemlig den ufyselige homoseksualitet. Iretteleggelsen av dens psyko-fysiologiske opståen og herjen virker likefrem som en diagnose. Det hele er fremstillet som lidelse og uten nogen slags lummerhet, mer som et truende damoklessverd enn som en fristelse. Denne skildring vil være en verdi som bidrag til et saklig kjennskap til dette blandt isolerte mannsgrupper så sørgelig truende fenomen. Der er i det hele over Dwingerbokens ikke svært mange seksualpartier — så driftsbrutal den enn er — noget mer etisk balansert enn over Werswicks. Men de er felles om én grunntone — og adskiller sig heri fordelaktig fra Remarque —: ingen av dem går med på den lascive spøkefulle behandling av disse ting, der merkes i bakgrunnen hos forfatterne en avstandtagen, en gru, selv om de lar også den rå tone hos folkene komme til orde i samtalene. — Det er en side for sig dette, driftslivet hos soldatene. Det settes her inn i det miljø av nedbrudt menneskelighet, av dyrisk nivå som krigen var, og det er av verdi å se hvorledes der *samtidig* beholdes en slags overetasje av idealitet i erotikken, en drømmerisk forskjønnelse av rene kvinner, trofaste hustruer og gode forlovede — bare at dette er oppe i skyene mens mennene kjenner sig i et inferno hvor alt det skjønne *ikke gjelder nu.*

Dette er vel den samme spaltning som er kjent fra tilværelsen ellers, og som kanskje er seksuallivets største etiske fare. I krigen ser man det under kolossalt forstørrede dimensjoner. Men hvad de her omtalte krigsbøker bare svakt lar ane, er de etiske motkrefters makt og det som nu kalles «sublimeringen» av driftskreftene. Hvor står ikke også vår «dannelse» her på et bikjenivå.

A propos etiske krefter: hvor blir det av religionen i disse bøkene? Hos Remarque kan man ikke vente å finne den, for han er forfransket, ikke bare i navnet, men i hele sin artistsjel. Men både Werswick og Dwinger er helt ut *menn.* Hos den siste er det mest utmattelse, psykisk lammelse, daglig sløvhet som setter inn. Men i denne tilstand av dump dvale er der ingen brodd mot religionen; de matte sinn griper efter trøsten da en svensk prest besøker leiren og utdeler nadverden.

Helt motsatt hos Werswick, like så motsatt som nærkamplivet er i forhold til uvirksomhetsplagen bak fangeinnhegningen. Werswick gjør op med Gud, drastisk og næsten brysk. Man fornemmer hos Werswick allikevel en undertone. Omtrent sådan at man aner et hjems basis, en miljøreligiøsitet på bunnen hos ham, noget som hele tiden gir ham en viss verk ved å bryte. Det er som om han stadig vil forsvare sig mot nogen fordi han ikke kunde annet enn forarges på Gud. Han kommer også ofte tilbake til det, og til slutt får vi en hel apologi. Dens innhold er bare dette at «dere skjønner: *vi måtte.*» Han venter forargelse hos visse lesere på grunn av dette, men der regner han sikkert feil. Leserne vil forstå og tie. Det er i hans egen sjel, i dens ubevisste rotnett, at uroen og usikkerheten ulmer.

To meget enkle, men sterke poler har Werswicks religiøse opgjør, den ene et umiddelbart inntrykk, den annen en refleksjon. Det gudsdrepende sanseinntrykk er selvfølgelig redslene og lidelsene. Når allerede den blotte lesning av Werswicks skildringer kan virke som søndermasing av vår sjel, så forstår vi hvorledes virkelighetens røst skar som et hånskrik mot en barmhjertig Gud. — Den annen gudsopløsende faktor er mer overraskende, fordi den synes oss så relativt svak. Det er nemlig den refleksjon soldatene gjør når de fristes til å be til Gud: Men det er jo den samme Gud tyskerne ber til, det er

den Gud fienden lover og tiljubler og tilskriver sine seire, *ham* kan da vi umulig be til!

Det er lett å søke forklaringen til begge momenter hos Werswick i den slags religiøsitet eller gudsforestilling som måtte ha eksistert hos ham på forhånd, før han gikk ut i krigen. Det er altfor lett å se at overfor lidelsen manglet her den gudsbegrepets fordypelse som Kristus og korset gir, kort sagt: her synes å ha vært en vennlig gudfadertro tilstede, og *en slik* både måtte og skulde briste overfor lidelsen. I så måte står ikke krigens lidelser i nogen særstilling, og det er heller ikke *kvantumet* av redsler som her er avgjørende.

Og det er lett, altfor lett å avvise dette om tyskernes gud som ikke kunde være britens, med den bemerkning at så har altså vedkommende ikke selv villet ha nogen annen gud enn en forbundsfelle-gud, han har ikke villet underordne sig en Gud som stod *over* alle.

Begge deler er altfor lett — fordi vi som står på land og ser hvordan de kjempende ute i brendingen *burde* båret sig ad, overhodet ikke har rett til å tale med i form av nogen slags kritikk. Vi har å ta soldatens vidnesbyrd som et faktum. Skulde nogen ønske å si: «dere hadde ikke dyp nok tro», så får han selv denne kritikk i retur som en anklage for at *anderledes har vestens kirke altså ikke formådd å lære folk Gud å kjenne.*

I vidnesbyrdet om det faktiske forhold får man ta hver krigsforfatter for sig. De er selv tilbøielige til å generalisere — Werswick er forresten ærlig nok til å fortelle at der virkelig var nogen som bevarte sin kristentro gjennem hvitovnen. Der foreligger vidnesbyrd om begge deler, skjønt de som nu driver forfatteri om krigen selvfølgelig ikke nettop hører til dem som hadde megen gudstro å bevare. Et interessant innlegg stod i «Aftenposten» 8. februar 1930, en artikkel av *Walter Aigeltinger* som deltok i krigen fra begynnelse til ende — altså fire ganger så lenge Werswick og Remarque — og som uttaler: «Som kristen kan jeg si at nettop i krigen har jeg funnet og vunnet min Gud».

Man vil *aldri* få nogen sikker oversikt hverken over hvordan det gikk å bevare den tro soldatene måtte ha eiet da de gikk ut, eller over hvordan det blev med krigens evne til å kalle frem gudstrangen.

Jeg for min part vilde i 1918 og utover januar 1919 gjøre et

forsøk på å kontrollere de inntrykk jeg hadde fått av krigerliv og religiøsitet i det annet krigsår (1915). Da mine studier såvidt var begynt i Berlin kom Spartacusrevolusjonen og satte alt på ende, også mine interesser. Og vi gikk inn i en periode hvor ingen hadde tid til å gjøre op verdenskrigens åndelige bo. Men ut fra det jeg rakk å samle, sammenholdt med hvad jeg siden har sett og lest, er der dog visse omriss jeg synes å skimte i denne sak.

Først: det religiøse henger nær sammen med det menneskelige. I febervillelse eller i dødstretthet fungerer ikke det psykiske uttrykksapparat og orienteringsevnen efter sitt egentlige vesen. Krigen — det vil da si dens siste periode — fremtvang for de aller fleste automatisk en utkobling av normal psyke. Hos soldatene vekslet det mellem mekanisk opførsel, instinktreaksjoner og utmattelse. Under slike forhold utkobles det *personlige*. Derfor trer ikke bare religionen, men også individets øvrige person-liv i skyggen. Skulde det kunne leve en personlig religion i disse mennesker, så måtte den ha rotfestet sig dypt og lenge på forhånd, den måtte ha gjennemtrengt deres underbevissthet, ja man kunde si: den måtte vært en del av deres personlighets automatisme.

Derfor ser man også at de yngste er verst farne. Først og fremst fordi de kom så psykisk ufestnede ut i affæren. Deres nerver var ikke blitt betrukket med vanens filt, de var så å si fødselsnakne. Leg derfor merke til at all den redselslitteratur som er kommet, skriver sig fra denne årgang og fra de mer tendre kulturkretser. Jeg antar at det er typisk hvad en løitnant fortalte mig nyttår 1919: «Jeg lå på hospital i oktober 1918 sammen med en del soldater av de eldste opbud, det var bønder. Krigen var skyllet hen over dem som en bølge og hadde latt dem uforandret. De var inderlig mett av krigen, vilde slenge riflen og begynne på markene igjen.» Det er lett å forstå at en så innøvet og i miljø og sosial vane så festnet psyke som bondens kunde opleve det slik. Gymnasiastene og de andre yngste var uten dette psykiske hudpanser.

I krigens siste to år dominerte bedøvetheten de aller fleste. Den vekslet riktignok med opspiltheten, men dette er bare en annen side av det samme. Der var ikke megen menneskelighet og ikke megen religion hos soldatene de siste 2 år. En av dem sa meget betegnende: «Den som stod med dype røtter, klarte

sig, den som ikke før krigen hadde hatt eget kristenliv, kunde vanskelig holde sig.»

Den religiøsitet som var *vakt* ved de første års oplevelser, dels av stemningstrang, dels av behov for styrke i fare — den holdt sig ikke. Hvad faren hadde gitt, det tok redslene. Hvad stemningen hadde vakt, det tok utmattelsen. Det å ha religion er noget klassisk *menneskelig*, derfor svekkedes religionen ved fronten eftersom det menneskelige blev desimert.

Og for det annet: det *innhold* som troen hadde, blev for mange helt forandret. Med en kapteins ord: «Den gamle ønskegud og hjelpegud fikk en grundig død.»

Man må heri også se forklaringen på den sunde reaksjon som den senere opkomne Barthske teologi *på dette punkt* betyr. Krigens oplevelser hadde vist at man hadde rykket til sig et nærbillede av Gud, av ens egen hjelpegud, — nu måtte Gud flyttes ut i det fjerne *for å bli Gud igjen.* Denne betoning av *avstanden* er en troens redningsakt overfor f. eks. et slikt resonnement som Werswicks ovenfor refererte. Allerede i de nevnte nyårsdager 1919 har jeg notert følgende fra en officer, som var kristen: «Der liebe Gott hat uns aufs Kopf ordentlich schlagen müssen — das ist Ihm auch gelungen». Dette betyr nettop at Gud har hevdet sig som overmektig i forhold til *våre gudsforestillinger.*

Derfor har der også over hele mentaliteten i årene efter krigen vært noget av det preg man har efter å ha fått et slag i hodet. Den kristne oplevelse har famlet med å finne sig til rette. Imens har den tone som under krigen ikke var frontens, men *etappens,* reserveleirenes, helt smittet civilisasjonen. Opløsningen og galgenhumøret, dansen og narkotica har rådet Europa. De — få eller flere? — som kom ut fra krigen med en lutret gudstro, har levet i stillhet, — for dem var taushet det naturlige. Der var en tid da man sporadisk møtte en takknemlighet hos de hjemvendte som hadde religiøs klang, men «freden» artet sig ikke slik at der blev sangbunn for noget varig Te deum.

Utslettet krigen således det menneskelige som grobunn for religion, så hverken seiersønsker eller stemningstrøst, hverken frykt eller takknemlighet lenge gav tilknytningspunkt, så er dette ikke uten religionsanalytisk verdi. Det førte uten tvil for det første bort fra det *subjektive grunnlag* og den egoistiske

tilpasning av gudsbilledet, det førte over mot en tid som mer spør efter det objektive og efter Gud som den skånselsløst *autoritative*. Og dels er det jo også av verdi at de herrer som lenge har prekt religionen som født i frykt, fikk opleve at frykt potensert og isolert nettop er en religionens fiende.

En omveltning i menneskenes hele orientering kan skje ved slike store hendelser, forholdsvis raskt, og den blir særlig grundig når det — som tilfelle var i 1914 — stod et tidsskifte for døren. Man kan nok si at krigen drepte den kultur-kristne reform-gud. Men man kan også si at dette matte gudsbegrep før krigen var en faktor til selve krigsmodningen. En kulturreligion med optimistisk reformtro, uten dyp kjensle av det bevende og det absolutte i gudslivet, en kultur som helst ser Gud avbildet i menneskets egen utmerkethet — den har ikke stor selvstendighet og motstandskraft, den er ikke *regulator*. Menneskeglansen var stor før krigen, den overstrålet Gud. Derfor kunde også nasjonalforherligelsen bli så stor. Der var skapt en forbindelse mellem Gud og fedreland akkurat som mellem egoismen og dens alltid vennlige gudhjelper, — og slikt skaper psykisk modenhet for krigsmentaliteten. Der er derfor noget vesentlig sant i den anklage at kirkene var skyld i krigen. Men kirken står også i skyld til krigerne for de oplevelser de gjorde, og den vekkelse de fremkalte og vil vedlikeholde for all kristelig besinnelse.

Derfor burde ingen kristne la disse krigsbøker som nu kommer, være sig uvedkommende. Der fremtrer nu efterhvert konturene av et omfattende revisjonsverk sub specie aeternitatis.

Eivind Berggrav.

LIGGER VI RET AN?

BEMERKNINGER TIL DEN KIRKELIGE ENHETSKURS

Af Sjællands biskop, dr. H. Ostenfeld.

Blandt aandelig vaagne kristne er der vel ikke ret mange, som ikke paa særlig vis i vore dage er blevne konfronterede med spørgsmaalet om Kristi kirkes enhed. Det kan møde en paa theoretisk maade i en dogmatisk udvikling af, hvad kirkens væsen er, og der henvises til svaret fra apostlenes dage, at det er Kristi legeme, han selv er hovedet, og som hovedet er et, saa er ogsaa legemet et. Det kan møde mere praktisk bestemt i længslen efter enhed, som giver sig forskellige udslag. For mange har evangelisk alliance med dens stadig tilbagevendende bedeuge i begyndelsen af aaret været en hjælp til, at tanken om og bønnen for kirkens enhed stadig blev holdt levende hos os, selvom det kun var som en ulmende gløð. Vi blev ofte hjemsøgte af bange tanker: Kirkelig enhed — er det noget, som hører hjemme indenfor mulighedernes verden? Er det ikke en drøm, en skøn drøm? Mange kristne er sikkert fristede til at tabe modet, naar de taler om kristelig enhed, og navnlig naar de forsøger paa at arbejde derfor. De føler, at maalet er saa højt, og vi er saa langt fra det. Personlig kan jeg sige, at jeg kender disse følelser, og naar disse melder sig, da er det svært ikke at tabe modet og lade hænderne synke.

Det var en stor og herlig oplevelse, som blev os til del, som deltog i det økumeniske møde i Stockholm 1925. Her samledes man under de bedste betingelser efter en meget omhyggelig tilrettelægning af programmet. Alle var indbudte — ogsaa Rom; at der kom et nej herfra, maa Rom selv bære ansvaret for. Der har været gjort en hel del ud af, at der var en enkelt repræsentant for et unitarsamfund til stede. Deltagerne i mødet mærkede ikke noget til dette, men fandt, at den aand, som var over mødet, var Guds aand. Stockholmermødet var jo for «life and work»; det var en forudsætning, at deltagerne delte den kristne tro, men denne forudsætning blev ikke gjort

til genstand for nærmere prøvelse; man søgte at stræbe fremad mod virkeliggørelsen af kristne idealer i den enkeltes og samfundets liv. Arbejdet føres videre af en fortsættelseskomité, som mødes hvert aar.

Imidlertid var det klart, at der kunde behøves et supplement til dette betydeligste af de fælleskristelige møder. Et saadant supplement var forberedt allerede fra 1910 i den amerikanske episkopale kirke i dens arbejde for conferencen for «Faith and Order». Krigen kom imellem, men 1920 samledes det forberedende møde i Genève og 1927 blev conferencen holdt i Lausanne. Jeg har deltaget i begge disse møder, paa en maade uden forhaands begejstring, snarere med en noget kritisk indstilling, dog dreven av tanken om, at man *ikke kunde afslaa en indbydelse* til at tage del i dette arbejde. Som det ogsaa fremgik af min beretning om Lausanneconferencen, der fremkom i «Kirke og Kultur» efteraaret 1927, blev jeg meget stærkt grebet af den vilje til at naa frem i *forstaaelse af hinanden*, som slog mig i møde her, uden at gaa paa akkord og uden at lave kompromiser. Der var theologiske vanskeligheder i mængde, men var der dog ikke en mulighed for at komme frem? Den store altergang i Lausannes domkirke, hvori 8—900 mennesker deltog, synes at være forjættelsesrig.

Men her maa jeg tilstaa, at jeg er blevet meget skuffet — det synes mig, at de, som blev borte fra den store fællesaltergang, har været mere virksomme til at bestemme kursen i fortsættelsesarbejdet, end de som deltog deri. Allerede ved det første fortsættelsesmøde i Prag 1928 var der ønsker fremme om, at der skulde redigeres et officielt svar paa pavens encyklika, der var kommen den foregaaende vinter, og hvori de kristelige enhedsbetræbelser blev gennemkritiserede. Disse ønsker fandt dog ingen genklang. Ved det næste fortsættelsesmøde i Maloja 1929 blev der vel nedsat en theologkommission under den dygtige biskop af Gloucester, dr. Headlams, ledelse; hvad denne kan naa, maa fremtiden vise. Der blev ogsaa i Maloja forelagt et udkast til en kirkeforening i Indien, men baade selve dette skema og endnu mere den maade, hvorpaa det blev modtaget, lovede ikke meget.

En anden oplevelse har virket paa mig paa samme maade. Det var det lutherske verdenskonvent i København 1929. Meget godt kan siges om dette konvent og i særdeleshed om dets

præsident professor Morehead. I tilrettelægningen og programmet var der nedlagt et meget godt arbejde, og dog, mon der egentlig var ret mange af deltagerne, som vilde sige, at her oplevede vi noget virkeligt stort? Der blev holdt meget dygtige foredrag — jeg skal ganske afstaa fra at nævne navne. Men da der blev tale om sammen at gaa til Herrens bord, afslog præsidiet at utstede indbydelse dertil af frygt for, at «enheden» skulde bringes i fare. Da der alligevel blev indbudt til en fællesaltergang, var det kun forholdsvis faa af deltagerne i konventet, som efterkom indbydelsen.

Vil det da sige, at man maa afstaa fra tanken om Kristi kirkes enhed, og lægge de kristnes forening over til en hinsidig tilværelse, medens vi her maa indrette os hver for sig? Skulde det være tilfældet, saa maa «Faith and Order» bevægelsen siges at være kørt fast, og dette vil selvsagt ogsaa have sin skæbnesvangre følge for arbejdet, der gøres ud fra Stockholmermødet, «Life and Work».

Det vilde være meget svært for mig at give denne tanke rum, men jeg mener ganske vist, at dette *arbejde er kommen ind i et spor,* som ikke fører fremad. Det har været nu afdøde biskop Brents overlegne personlighed, han som aldrig indlod sig i polemik, men som var i stand til paa en enestaaende maade at stille sig positivt til alle opdukkende spørgsmaal — det var denne personlighed, som baade i Genève 1920 og i Lausanne 1927 var drivkraften og satte sagen i gang. Men til trods herfor er det alligevel muligt, at der i selve maaden, paa hvilken man gik i gang med opgaven, har været noget, som før eller senere maatte fremkalde en standsning. Og det er en undersøgelse værd, om her ikke er noget at rette. Selv om der fra en del kirkesamfund kommer svar til sekretariatet med hensyn til de forskellige resolutioner i Lausanne, er vi nemlig omtrent lige vidt.

Biskop Brent sagde i den prædiken, hvormed han aabnede mødet i Lausanne, at *man skulde begynde med enhed i tro og maaske lade tanken om enhed i kirkeorden træde i baggrunden.* Under selve conferencen traadte denne tankegang helt tilbage; der var nok nogen tale om enhed i tro — det fik navnlig sit udtryk i sektion II: Budskabet til verden, som fandt stærk tilslutning — men der var overordentlig megen tale om enhed i kirkeorden eller rettere forsøg paa at komme over de hindringer, som her stillede sig i vejen.

Hvad om man havde taget sig biskop Brents vise ord mere til hjerte. Disse stemmer ogsaa med apostlen Paulus' tale om enhed. Han bruger det udtryk Gal. 3,28: «*I er alle en i Kristus Jesus*». Her taler han om den enhed, som existerer, ikke om en, som skal bringes i stand . Den enhed, som han tænker paa, er ikke frembragt af mennesker, end ikke ved menneskehedens største bedrifter. *Gud selv har frembragt den, hans værk er den.* Gud har sendt sin eneste søn som synderes frelser. Enheden er skabt af Kristus ved hans fuldkomne, hellige liv, ved hans død, ved hans opstandelse, ved hans liv i hans menighed, hvor han ved Helligaanden fortsætter sin gerning ved evangeliets forkyndelse og sakramenternes forvaltning og virkningen, som udgaar fra dem. Og vi er fuldvisse paa, at naar Gud har begyndt en god gerning, vil han ogsaa fuldende den (Phil. 1,6). Os har han vist den ære, at vi maa være hans medarbejdere. *Guds enhed er den virkelige enhed,* skabt af ham. *Denne enheds udformning* i stærkere eller svagere Grad er et spørgsmaal, som maa komme i 2den linie.

Apostlen taler om denne *enheds inderste natur.* Den kristne enhed er saa at sige enestaaende; man kan ikke henføre den under noget system, man kan ikke forklare den ved at sammenligne den med begreber, kendte fra andre omraader. Den eneste maade, paa hvilken det er muligt at faa en idé om den, er at gøre brug af billedtale eller lignelser. Altid naar vi taler om det, som ligger ud over vore andre erfaringer, er vi nødt til at udtrykke os i lignelser, men det er af afgørende betydning at give agt paa, at lignelserne er hentede fra et *omraade, som er homogent* — saa vidt som muligt — *med det, der skal forklares.* Meget ofte er de udtryk, som anvendes i talen om kristelig enhed taget fra naturvidenskaben, men naturvidenskabens objekt er det uorganiske. Udtryk hentede herfra forklarer som billeder betragtet intet som helst. Det samme er tilfældet med billeder tagne fra lovsproget. Disse udtryk er meget ofte blevet brugt af theologer, som mente det muligt paa denne maade at naa klarhed. De gav ikke agt paa det faktum, at udtrykkets virkelige mening blev ændret, naar det blev overført til et andet omraade. Bedre er det at bruge udtryk og billeder, hentede fra biologien, som beskjæftiger sig med det, der er levende. Men apostlen taler om kristelig enhed i udtryk, som betegner *personlig enhed — enhed i Kristus Jesus;* og

hvis vi skal have en klar opfattelse af den enhed, maa vi hente vore billeder fra personlighedens verden.

Vi forstaar alle, at uniformitet er ødelæggende for aandeligt og religiøst liv; uniformitet er død. *Aandeligt og religiøst liv kræver med nødvendighed frihed,* for at det kan udfolde sig, men er det muligt at *frihed paa den ene side og fællesskab og samfund* paa den anden side kan forenes? Er det ikke saaledes, at det ene udelukker det andet? Det er spørgsmaalet. Er det ikke, som om een vilde forsøge at tegne en rund firkant? Dette maal er umuligt at naa. Kun i *en* del af menneskelivet er det muligt at forene frihed og fællesskab, og denne del er den, hvor det *drejer sig om forholdet mellem personer.* Det er imidlertid min erfaring baade fra mig selv og andre mennesker, at det er vanskeligt for os at lære at forme vore tanker paa en personlig og ikke paa en mekanisk maade. Den maade at forme vore tanker paa, i hvilken den formelle logik er hovedsagen, er væsentlig mekanisk. Formel logik er udmærket til sit brug, men ikke til at forklare det dybeste personlige forhold.

Den reneste form af «personligt forhold» er familielivet i dets ideale skikkelse; vi faar det stærkeste indtryk af enhed i en familie, hvor flere voksne børn lever sammen i det samme hjem, og hvor hver enkelt har sin egen ejendommelige karakter og sine særlige evner, men alle forener sig i fælles kærlighed til forældrene og fælles kærlighed til hinanden, idet de ønsker at tjene hinanden. Her er frihed og fællesskab forenede; det er billedet af den kristne enhed, henimod hvilket vi stræber at naa, og jeg antager, at disse tanker var i apostelens sind, da han udtrykte sig: «Een i Kristus Jesus» — en enhed af personlig karakter.

Hvad mener vi da med kristelig enhed? Vor tro er paa Kristus Jesus, ikke paa en lære om Kristus. Han siger selv: «Tror paa Gud og tror paa mig». (Johs. 14,1); ikke alene maa den troendes tro være en oprigtig tro, men den maa ogsaa have en person som sin genstand, ikke et dogme eller en moralsk lære. Paa samme maade udtrykker Kristus sig, naar han taler om *bekendelse:* «Derfor hver den, som bekender mig for menneskene, ham vil jeg ogsaa bekende for min Fader» (Matt. 10,32). Han siger ikke: Bekend noget om mig, men bekend mig, som han sagde: Tro mig.

Det er ikke meget, som vi ved om saligheden i det fuldkomne

liv, men antydninger faar vi dog igennem Johs. aabenbaring. I saligheden skal der ikke være et særligt præsteskab, «thi de skal alle være præster og konger». I saligheden skal der ikke være kirkeritualer eller ydre kirker (Johs. aabenbaring 21,22): «Og jeg saa intet tempel i den, thi dens tempel er Herren, Gud den Almægtige og Lammet». Og der skal ikke være konfessioner; den store skare, der staar for Guds trone, er ikke delt i konfessioner. Men i saligheden skal der være *samstemmig lovsang og bekendelse af Gud og Jesus*, og der skal være det *ganske umiddelbare samliv* mellem Gud og hans folk (Johs. aabenb. 21,3): «Guds bolig er hos menneskene, og han skal bo hos dem, og de skal være hans folk, og Gud selv skal være hos dem og være deres Gud». Dette er den fuldkomne enhed, men saa længe vi lever her paa jorden, vil der efter menneskers anlæg, deres temperament og deres race være forskelligheder i konfessioner og i forstaaelsen af Guds indbydelse til os, og der vil være forskel i maaden, hvorpaa vi giver vor gudsdyrkelse udtryk. Der vil altid være saadanne, som føler trang til stor intellektuel klarhed, medens andre vil nøjes med et rent umiddelbart forhold. Baade i læren om og den liturgiske fejren af den hellige nadver vil der efter menneskers anlæg altid blive store forskelle. Maalet kan efter mit skøn aldrig blive at faa en organiseret kirke, selv med en vis rummelighed. Her maa være frihed til at udnytte og bruge paa forskellig vis det, som Gud har givet os. Den enhed, som her skal tilstræbes, maa være enheden i det, som er fælles; det maa komme frem i fællesbøn, fælles opbyggelse og fælles lovsang, hvor de forskellige naadegaver ikke bekæmper hinanden, men gør livet rigere. Med hensyn til den hellige nadvere, saa er denne indstiftet af Kristus i den samme aften, da han bad bønnen: «At de alle maa være eet». Og det er efter min mening en given ting, at hans mening med nadveren ikke blot skal være fuldendelsen af den kristne enhed, men skal være *Guds middel til at fremarbejde denne*. Saa vidt jeg kan skønne, vil der aldrig blive den samme opfattelse af mysteriet i den hellige nadver, og der vil heller ikke nogen tid blive en ensartet liturgi, efter hvilken den fejres, men derfor kan der godt være *aabent nadverbord* for dem, som kommer fra et andet samfund, men gerne vil fejre vor Herres mindesfest som gæster i et samfund, som de ellers ikke hører til. De vanskeligheder, som her opstilles fra angli-

kansk side, forekommer mig at føre spørgsmaalet om den kristne enhed ud i doktrinære sidegader. Det har gennem mange aar undret mig, hvor uvidende man, ogsaa fra særlig dygtige repræsentanter fra anglikansk side, har været om Luthers stilling i dette stykke og om den væsentlige del af den lutherske kirkes stilling. Spørgsmaalet maa her være, om man virkelig ønsker at komme som nadver*gæst*, og *ikke prætenderer i en vis forstand at gaa ind i værtens rolle* eller at stille krav om formerne for maaden at høitideligholde Herrens nadver paa. Fejres nadveren paa denne maade, er *det Herren selv, som her ved det hellige maaltid arbejder paa, at fællesskabet bliver virkeligt.*

Maalet for den kristne enhedsbestræbelse bliver da ikke at faa *en* organiseret kirke med fælles bekendelse, fælles styrelsesform og fælles gudstjenstlig ordning. Et saadant gennemført fællesskab hører ikke denne tilværelse til med dens mange forskelligartetheder og brydninger, men hører en tilværelse til, hvor Gud er alt i alle. Jeg har ogsaa noget ondt ved at forlige mig med talen om, at Kristus har indstiftet kirken og præsteembedet, navnlig det tredobbelte præsteembede; selvfølgelig mener jeg ikke, at kirken beror paa menneskers sammenslutning, eller at præstestillingen hviler paa en blot menneskelig praktisk ordning, men naar vi ellers taler om Herrens indstiftelse, gælder det hans evangelium og hans daab og nadver. At tale om at han har indstiftet kirken og præsteembedet i samme forstand som disse, er for mig en noget uaandelig tanke. Efter min opfattelse stiller det sig saaledes, at Herren har givet mennesker sit evangelium, sin daab og nadver i en tilværelse, hvor *det er Guds lov*, at de, som er fælles om noget, ogsaa bliver bestemt i dette deres fællesskab af det, som de er fælles om, og hvor det ogsaa er *Guds lov*, at fællesskabet giver sig udtryk i en aktivitet, i hvilken der er nogle, der er sat til at lede.

Maalet for den kristne enhedsbestræbelse bliver da, at man i udøvelsen af friheden til paa særlig maade at samle sig i enkelte trossamfund omkring det af Herren givne udviser et saadant brodersind, at man i fællesskab kan samles til bøn, opbyggelse og lovsang og som gæster tage del i nadveren, hvor denne fejres de enkelte steder. Og hvis bevægelsen for «Faith and Order» vilde rette sit arbejde mod dette maal, vilde den sikkert være i stand til at udrette noget, medens en fornyet teoretisk

teologisk drøftelse næppe vil være i stand til at faa nogen virkelig fremgang. Maaske vil man indvende, at det er et lavere maal end det, man havde tænkt sig. Det er i al fald ikke noget kristeligt mindre værdifuldt maal, og det krænker ikke den store bærende tanke, at barnesind og brodersind maa udfylde hinanden, og det er en forberedelse under vort livs kaar til den fulde enhed i faderhuset, som Jesus taler om. Bedre er det at arbejde for et virkeligt maal, som i sig selv kan være svært nok at naa, end at opstille et fantasifuldt maal, der har til forudsætning, at vi er hinanden mere lig, end virkeligheden udviser.

Jeg kan tænke mig, at ogsaa for opnaaelsen af dette maal, vil der vise sig vanskeligheder, og jeg kan tænke mig, at disse kan komme fra hinanden modsat side. Der vil rejses kritik fra højkirkelig side, hvor det hævdes, at kirken som institution er indsat af Herren selv tillige med et tredobbelt præsteembede, altid beroende paa biskoppelig indvielse (det, man sædvanlig benævner den apostoliske succession). Hvis denne teori absolut fastholdes og ikke kan reduceres til, at bispeembedet er det, der har den største historiske tradition for sig i kirken, saa vil det være en afgørende hindring for alle kirkesamfund, som ikke hører til den romerske, den ortodokse og den anglikanske kirke. Der vil ogsaa rejses kritik fra lavkirkelig side, hvor man, selv om man benægter betydningen af den apostoliske succession, alligevel nærer en forbavsende frygt for denne, næsten som om det vilde medføre en smitte, om en biskop, som hørte til en kirke, der har den apostoliske succession, deltok i præstevielsen i en anden kirke, hvori denne ikke findes. Hvis man af frygt for en mulig forkert teori, hvis værdi man ikke selv anerkender, ikke kan mødes paa broderlig vis og i kirkelig samfølelse, som deltagelse i en biskevielse eller præstevielse er udtryk for, saa er det efter min opfattelse lavkirkelig selvgodhed, der ikke er et haar bedre end den højkirkelige.

Skulde jeg til sidst tilføje en bemærkning, maatte det være denne, at den lutherske kirkeafdeling staar alene med en meget høj vurdering af nadveren, hvor Kristi virkelige nærværelse stærkt hævdes, uden at denne høje vurdering beror paa og er knyttet til en særlig opfattelse af embedet. Hvorvidt den hellige nadvere i de lutherske kirker verden over, som alle er enige om den høje vurdering deraf, ogsaa i det praktiske kristenliv

spiller en dertil svarende rolle, er jeg ikke i stand til at udtale mig om, men det er mit bestemte indtryk, at i de lutherske kirker, som jeg kender bedst, er ikke alene den teoretiske værdsættelse, men ogsaa den praktiske brug i vækst. Dette regner jeg for noget lykkeligt, ikke mindst for udviklingen af den kristne fællesfølese.

H. Ostenfeld.

OLAV OG STIKLESTAD

Av skoleinspektør Sven Svensen.

Å tegne et virkelighetsbillede av en historisk person som Olav Haraldssønn og hans livsverk er vanskelig. Det viser sig da også at det blandt historikere og andre hersker den største uenighet om denne Norges mest berømte konge. Kilden til hans historie er helt overgrodd av sagn og legender, og sagaen har på mange punkter tatt farve av to hnudre år gammel folketro. Det skal feires ni hundre års jubileum til minne om Norges kristning, som man gjerne tidfester til året 1030, kong Olavs fall på Stiklestad. Så enkelt er det nok ikke. Det kan endog tvistes om hvorvidt Stiklestadslaget var et ledd i kristningsverket, ialfall om det hadde den betydning at det er rett å trekke det inn i jubileet.

Norges kristning er i det hele tatt ikke en enkeltstående begivenhet eller resultatet av en rekke begivenheter, den er heller ikke en enkelt eller enkelte menns verk, men en prosess som utviklet sig gjennem et langt tidsrum og under skiftende forhold. Norrønafolket det vil fare, det er et ord som det har sin berettigelse å bruke i denne forbindelse. Nordboene og ikke minst nordmennene var et farende folkeferd, og deres ferder gikk til fjerne land, og på disse ferder kom de i berøring med kristne folk og lærte deres tro og liv å kjenne. Vel hadde de ikke forutsetninger for å opfatte alt; men meget av det de så og hørte, gjorde inntrykk på dem, og det nye blandet sig med deres egne forestillinger og omskapte deres religiøse opfatning og satte merker i deres kultur. Derom vidner f. eks. et dikt som Voluspa, som en en blanding av nordisk asatro og middelalderske apokalyptiske forestillinger. Det lar sig ikke tidfeste når denne religionsblanding er begynt. Men det var ialfall en gammel og vel kjent ferdselsvei Harald Sigurdssønn fulgte da han fra Stiklestad fór syd til Myklegard.

Man nevner Håkon Adalsteinfostre som den første konge

som søkte å innføre kristendommen i Norge, og det fremstilles næsten som en tilfeldighet at han kom over til England og blev døpt og opdratt i den kristne tro. Selvfølgelig forholder det sig ikke så. Når Harald Hårfagre satte sin sønn til opfostring hos en fremmed konge, så visste han fullt vel hvad han gjorde, og han gjorde det neppe uten hensikt. Han stod i vennskapsforbindelse med den engelske konge, og han visste godt at han og hans folk var kristne. Det er utenkelig at kong Adalstein vilde la den fremmede kongesønn som var betrodd ham, døpe uten farens vitende og samtykke. Meget taler for at kong Harald nettop har sendt gutten til et kristent land for å bli opdratt i dette lands religion og få del i den kristne kultur.

Særlig blomstret denne kultur blandt de keltiske folkeferd som nordmennene støtte sammen med på sine vikingetog. Irland var blitt kristnet allerede ved 400 tallet, og i dette land var det et rikt kristenliv og en høit utviklet kristen kultur. Og selv om vikingene ikke respekterte hverken kirkefred eller klosterfred, var det ikke til å undgå at de fikk sterke inntrykk av det nye de møtte, kirker og katedraler med de høie spir som pekte op mot himmelen, bisper og prester i prektig skrud, salmesang og musikk, messen på et sprog de ikke forstod, og de andektige skarer som deltok i gudstjenesten, alt så forskjellig fra den fattige gudsdyrkelse der hjemme. Og så meget forstod de, at all denne kultus var viet himmelens og jordens skaper og hans sønn, den tapre helt som ved sin mildhet seiret over sine fiender, men bukket under for ondskapens makt, forrådt av sine egne. Og i billedet av den hvite Krist skapte de en ny gud, Odins sønn Balder, som var lys som den hviteste blomst på marken, men som også blev forrådt og drept.

Blandt de krigsfanger vikingene førte med sig hjem, var det mange høitstående og dannede kristne menn og kvinner, og når de blev optatt i familiene, må de ha øvet en innflydelse som vi ikke har midler til å måle virkningen av.

Flere av de unge vikinger nærmet sig kristendommen og lot sig primsegne, og de to kongesønner som senere kom til å spille en så fremstående rolle som Norges misjonskonger,

var hverken de eneste eller de første som gikk helt over til kristendommen og vendte hjem for å forkynne den nye tro.

Således blev Norges kristning forberedt ad mange veier og gjennem et langt tidsrum. Snorre, som ellers vesentlig skildrer misjonskongenes arbeide, har en ytring som viser at han også hadde øie for dette forberedende kristningsarbeide. I sin dom om Håkon jarl sier han at hans største ulykke var at den tid nu var kommet da asatro og bloting skulde høre op og i steden kom den hellige tro og de rette seder. Efter Snorres mening hadde altså kristendommen alt seiret med Olav Trygvessønns komme til landet.

Og da Olav Trygvessønn begynte sitt misjonsarbeide, søkte han først og fremst tilknytning til de kristne kretser i Viken og på Agder. Her hadde kristendommen festet rot fordi den var kommet inn ved om vi kan si mere evangeliske midler, uten innblanding av politikk og maktbud. Den første Olav var rett en mann efter nordmennenes hjerte, tapper og kjekk, lys og vakker, veltalende og den raskeste i all idrett, en ildsjel, som var grepet av det sterke og mandige ved den hvite Krist. Han forstod også å ta folket med det gode, men tålte heller ingen motstand. Og det var storverk han øvet de fem år han rådet over Norge. Han lot sig ikke nøie med å forkynne den nye tro, men han bygde kirker og gav lover som siktet på å feste kristen tro og kristen sed i landet. Således var nordmenene langt på vei til å bli et kritsent folk da den annen Olav 15 år efter satte sin fot på den hjemlige jord. Riktignok var adskillig av sæden visnet under jarlenes styre; men det var dog ikke en hedensk misjonsmark Olav Haraldssønn kom til.

Når det står en større strid om Olav Haraldssønns person og betydning enn om Olav Trygvessønns, kommer det til dels av at det kom en annen person inn ved siden av, nemlig Olav den hellige. Og den siste, den legendariske Olav, overskygget snart den historiske. Det kan nok så være at Snorres skildring av kong Olav er historisk. Men helgenskjæret kastes også bakover. Ikke bare efter Stiklestad lyser helgenglorien fra hans panne. Allerede på hans siste flukt fra landet skjer det underlige ting. De kilder han og hans menn drikker av, bringer helsebot til de syke. Sagnene om de hellige brønner som senere kom til å spille en så stor rolle i den norske som

også i andre helgenlegender, er altså eldre enn den flyttbare Olavs-brønnen på Kalvskinnet.

Om Olav Haraldssønns omvendelse til kristendommen vet vi lite. Fra sitt 12. til sitt 20. år var han viking, og han gav ikke sine feller noget efter i de egenskaper og bedrifter som karakteriserer disse ville horder. Det er i Frankrike omslaget skjer. Og her mottar han innvielsen til sitt nye livskall. Herfra bringer han også med sig de idealer og ideer han vil kjempe frem i sitt fedreland, en kristen stat med moderne europeisk styresett. Han reiser ikke hjem som misjonær, men som politiker med det mål å legge landet under én manns styre og således fullføre Harald Hårfagres verk. Og sammen med dette fulgte den kristne tro og kultur som for lengst hadde seiret ute i Europa. Det første sammenstøt med høvdingene i slaget ved Nesjar 1016 var ikke nogen kamp mellem asatro og kristendom, men en kamp om makten, mellem enekongetanken og høvdingetanken, mellem samling og splittelse. Og dette er hovedlinjen i Olavs hele regjeringstid. Og fordi han så hensynsløst gjennemførte denne idé, derfor blev motstanden mot ham så bitter, og derfor blev hans skjebne så tragisk.

Et typisk utslag fikk dette i kampen mellem de to storhøvdinger, kong Olav og Erling Skjalgssønn. Heller ikke her er det motsetningen mellem den kristne og asadyrkeren. Erling var kristnet av Olav Trygvessønn, og det er mange trekk hos ham som synes å vidne om et virkelig kristent livssyn. Men kongen kunde han ikke bøie sig for. De var politiske motstander av prinsipp. De forstod hinannen, de to, og de gikk mest mulig unda for hinannen og lot det ikke komme til nogen avgjørende kamp før kongen ved et tilfelle fikk høvdingen i sin vold. Men da gav også Olavs smålighet og mangel på menneskekunnskap sig et av sine minst tiltalende utslag. Hvorledes kunde han tenke at han kunde gjøre en fulltro venn av den stolte høvding ved å gi ham et snitt i kinnet som for alltid vilde brennemerke ham som drottinsviker? Dette blev da også dråpen som fikk begeret til å flyte over, og drapet på Erling Skjalgssønn blev signalet til høvdingenes samling til den siste bitre kamp mot deres undertrykker. Det går ikke an å se bort fra dette når man skal analysere kong Olavs martyrium. Den samlingstanke og kongstanke han represen-

terte, var berettiget og stor, men ved den måten han gjennemførte den på, voldte han sin egen ulykke.

Virket han så ikke for å grunnfeste kristendommen i landet? Jo visselig. Han var et barn av sin tid både i tro og seder og i sin misjonspraksis og skal ikke måles med andre tiders mål; men han sviktet aldri Kristi sak. Vi kan ikke billige hans fremferd, som gav sig slike utslag som å stikke øinene ut på den stakkars kong Røret eller skjære ut tungen på den frafalne kong Gudrød eller brenne bøndenes gårder, og vi kan ikke være med på å kanonisere vikingen som helgen. Men målt med tidens alen gjorde han et storverk i vårt lands kristningshistorie. Og hans arbeide fikk blivende verd for alle senere tider. Ved sitt lovgivningsarbeide blev han organisatoren av den norske kirke og fullførte Olav Trygvessønns verk. I 10 år hvilte han ikke, og da sier sagaen var den siste bygd i Norge kristnet. Da fantes det ikke mer en avdal eller en utøi i Norge hvor ledende menn blotet. Denne bemerkning av Snorre er overmåte interessant, for den forteller hvad den historiske kong Olav fikk utrettet ved sitt forkynnerarbeide og sitt arbeide for å bygge op kristendommen gjennem lovgivning og kirkebygning og ved innsettelse av prester og lærere. Det er dommen over Olavs livsverk 5 år før slaget på Stiklestad.

Olavs kristningsarbeide møtte motstand, men mest kanskje fordi det gikk sammen med den politiske maktkamp. Høvdingene kunde ikke ta imot den tro som blev budt dem av deres dødsfiende og undertrykker.

Til denne indre kamp kom enda et moment. Det var ennu ikke trukket op skarpe grenser mellem de nordiske land. Likesom danskene i lange tider hersket over naturlig svensk land, kjempet de også for å tilrive sig deler av Norge, og svenskene søkte også å ta sin part. Nordmennene prøvde å gjøre gjengjeld og lå snart i kamp med det ene naborike i forbund med det annet, snart kjempet de mot begge. Olav Trygvessønn mistet både land og liv i denne kamp. Olav Haraldssønn måtte inn i den samme kamp. Her møtte han en motstander som hadde større planer enn han selv. Kong Olav kjempet for Norges selvstendighet, Knut den mektige vilde grunne et nordisk storrike som samlet Danmark og England, Norge og Sve-

rige, og han nyttet misnøien med kong Olav til å få de norske høvdinger over på sin side, og til evig skam for disse makthavere solgte de sig for engelsk og dansk gull. Og storparten av de norske bønder gikk sammen med sine høvdinger.

Dette førte til katastrofen på Stiklestad. Der stod ikke kampen mellem asatro og kristendom, men mellem Olavs nasjonale kongstanke og fremmed maktvelde som var gått sammen med høvdingenes og bøndenes hevnfølelser. Karakteristisk er den danske biskop Sigurds tale før slaget, da han hisset bondehæren ved å måle Olav som en røverhøvding og minnet dem om all den vold og urett han hadde begått. Nu skal de få hevn for drepte frender, for brente gårder og røvet gods. Olav på sin side hadde vel i det lengste håpet at stemningen hadde snudd sig, et håp som i vinterens løp var blitt bestyrket av Bjørn Stallare og andre av hans venner som var kommet til ham med bud fra Norge. Men jo mere han nærmet sig Trøndelagens bygder, desto klarere blev det for ham at det var et falsk håp. De menn han sendte ut for å samle folk, kom tilbake og meldte at bøndene alt hadde samlet sig under høvdingenes faner. Han aner kampens utfall, og vemodet senker sig over hans sinn. Det gir sig utslag i hans drømmesyn, som Finn Arnesønn gir den riktige tolkning av.

Så kjemper han sin siste kamp for å gjenvinne sitt tapte rike og faller. Kampen på Stiklestad kan forklares uten både martyr- og helgenglorie.

I tidens ånd blev dette naturlige gjort om til noget overnaturlig. Det skjedde mirakler både før, under og efter slaget, og efter hvert fyltes legenden med en fantasi som trosset all fornuft. Trekk for trekk overførtes billedet av den korsfestede frelser på helgenkongen. Han blev forrådt av sin egen bror (jmfr. Judas) og korsfestet på en fredag, og solen mistet sitt skinn i tre timer, til tross for at 29. juli var en onsdag og den solformørkelse som sagaen forteller om, først inntraff 31. august.

Ved sin død blev Olav Haraldssønn symbolet på Norges samling, han blev merkesmannen for Norges selvstendighet og grunnleggeren av det store Norges-velde og han blev asatroens overvinner, representanten for den hvite Krist i Norge og videre utover. Man glemte den historiske Olav Haraldssøn

med sine feil og mangler og fikk i steden den diktede Olav den hellige. Den betydning legenden fikk for det norske folk frem gjennem tiden, kan ikke vurderes for høit. Men for norsk kristendom fikk den også den følge at det kom et nytt moment inn i den nye tro, en nasjonalhelgen som overskygget den Kristus han selv hadde forkynt, og efter som tiden gikk, utartet Olav-kultusen til den rene avgudsdyrkelse.

Reaksjonen mot dette måtte komme, og den kom ved reformasjonen. Og hvad man så kan si om reformasjonen i Norge, på det punkt var den i pakt med Luther og reformasjonens ånd, at den tok kampen op imot enhver form for den avgudiske menneskedyrkelse. Til dette sluttet sig den historiske kritikk, og denne har funnet så mange lite tiltalende trekk hos den historiske kong Olav, at det ikke blev noget til overs av hans storhet. Alt det sagane forteller om ham, beror på misforståelse.

Mot denne behandling av sagaens staute skikkelse har det igjen reist sig motkritikk. Biskop dr. *Eivind Berggrav* har nettop sendt ut en bok, *Brytninger om Olav og Stiklestad*, hvor han prøver på et opgjør foran jubileet. Idet han støtter sig til Fr. Paasche og andre historikere som er sterkt sympatisk innstillet overfor helgenkongen, prøver han å sette sig inn i den tid han levde i, og de forhold han hadde sammenheng med. Dr. Berggrav er gått til analyse av Olav Haraldssønn med den sympati som er betingelsen for forståelse, og han søker å se personen i sammenheng med hans livsverk og virkningen av dette. Ut fra det som fulgte efter, slutter han at det må ha vært noget ved kong Olav som ingen kritikk kan utviske. Men han avviser ikke kritikken. Hans fremstilling er nøktern og hans analyse forståelsesfull. Den har også sin særlige interesse ved de analogier han stiller op og den hjelp han gir leserne til å bedømme en historisk person ved å trekke sammenligninger fra mer nærliggende tider og begivenheter.

Dr. Berggrav begynner sin fremstilling med å si at sjelden eller aldri er vel et folk blitt innbudt til et historisk jubileum på så ugrei historisk basis som Norge i 1930. Han sikter med disse ord til historikernes motstridende karakteristikk av kong Olav.

Det synes som disse ord også kan ha en annen adresse. Hvad og hvem er det det norske folk innbydes til å jubilere for? Er det den historiske Olav Haraldssønn, det livsverk han utførte, og den betydning han ved det fikk for Norges land og folk, eller er det Olav den hellige, han som blev dyrket som halvgud i Norge og langt videre, til hvis ære det blev reist kirker og viet altere og som prester og munker dyrket med hymner og sekvenser og som folket påkalte for å få helsebot og avlat? Det er tegn som tyder på at vi ikke er helt ferdige med helgenen og helgenkultusen enda, og at den endog skal få en nokså bred plass i de store festligheter. Og det er ikke tvil om at det er krefter i gjerde som vil nytte feiringen av de historiske minner til å puste nytt liv i den gamle Olavs-kutus. Det vil neppe lykkes. Vårt folk har nok en viss svakhet for heroworship; men her er neppe nogen grobunn for religiøs helgendyrkelse, og ordet sanctus hører ikke hjemme i vår protestantiske sprogbruk. All den interesse som nu synes å samle sig om gamle Olavs-billeder og Olav-minner, er vesentlig av historisk art uten dypere religiøst innhold.

Men ikke helt uten grunn spør mange om ikke dette overhodet er en ugrei basis for en kirkelig fest. Skal vårt folk i sannhet feire minnet om kristendommens innførelse i Norge, da må det skje i den ånd at folket vil bøie sig inn under og ikke vende sig bort fra eller stå likegyldig til den tanke som skulde være minnefestens innhold, det må stille sig inn under det banner den store konge løftet og kjempet under. Hvis ikke hans kamprop lyder gjennen festens jubel uten å bli overdøvet av falske toner av hvilken som helst art, da har festen forfeilet sin hensikt. Kirkejubileets motto må være: *Soli deo gloria!*

Sven Svensen.

UROEN I DEN DANSKE MENIGHED

Af sogneprest C. Ludvigsen, Aabenraa.

II.

Den grundtvigske lejr.[1])

I efterkrigstidens aandelige røre har man rundt i verden spejdet efter nye røster, der kunde vidne om livet med myndighed, og med interessen for den danske folkehøjskole er da ogsaa fulgt en spørgen efter Grundtvig og hvad han folkeligt og kristeligt har at bringe. Ejendommeligt nok: netop som man ude i verden begynder at ane noget om det store hos Grundtvig, har de sidste aar herhjemme bragt en bevæget gæring og uro ogsaa indenfor den grundtvigske lejr — ikke helt uden paavirkning fra tidehvervsbevægelsen.

Først et lille træk, som kan vise, hvorledes en interesseret tilskuer udefra kan komme til at se paa stillingen blandt grundtvigianere herhjemme.

En af de tyske præster, der stammer fra Nordslesvig og har været mest ivrig for at tilegne sig Grundtvigs arv for at gøre den frugtbar for tyske menighedskredse, var i København og talte for en grundtvigsk tilhørerkreds om den aandelige uro i tiden og da man deroverfor henviste til, at den danske menighed jo i Grundtvig havde svarene paa alt dette, endte han med bittert at sige: «Her sidder I jo og er altfor rige.»

De røster, der herhjemme indenfor den grundtviske lejr har ladet sig høre — og som har været tilskyndende til kritik, til selvprøvelse eller fornyelse — tildels hæftigt og ubændigt, saa endog enkelte ældre utaalmodigt har talt om raabere — de kommer ikke fra noget parti eller ny retning, men fra mennesker fra meget forskelligt hold, tildels gaaende ud fra helt forskellige forudsætninger og med store modsætninger indbyrdes.

[1]) Jfr. en noget fyldigere artikel af samme forf. i Dansk Kirkeliv 1929.

Den, der hæftigst har ført an til opgør indenfor grundtvigianismen er *Karl Nielsen*,[1]) der er blevet efterfølger til den radikale grundtvigske prost *V. Brücker*. Udgaaet fra grundtvigske kredse herhjemme (Frederiksborg højskole, Aagaard frimenighed) har han i nogle aar virket som præst blandt danske i Amerika. Han hevder bl. a.: «Den brydning mellem to slægter, vi nu staar i, er ikke blot den almindelige mellem det ældre og yngre slægtled ... det viser tilbage til noget andet, har en skjult kilde længere tilbage, dybere nede i vor sjæl. Den inderste aarsag til vor krise i dag er sjælens fornyede længsel efter liv, der endnu ikke er størknet i livsanskuelse. — Folkeslagene verden over vil kende denne dragelse i sig. Vor tid er indviet til uro og længsler. Det eneste visse og klare i denne tidsold er maaske dette indre tilløb frem mod ny aabenbarelse af liv og kræfter.»

Og videre gaar han i en underlig blanding af tiltrækning og frastødning løs paa vore dages grundtvigianisme: «Vi er nogle, der ikke længere kan skimte guldet i jeres gamle arv. Vi ved, at det er der, men det er ved at blive borte i støv. Derfor ønsker vi storm og brydninger ind i jeres leir. Jeg ved ikke, om I kan høre alvoren og oprigtigheden i vor røst, men siges skal det i hvert fald! Det, I har levet, virket og vidnet, *naar aanden var med, det er det, vi vil ind i*, om vi end ogsaa skal brydes med Jer til vor sidste stund.» — Hans tragten gaar paa den ene side bort fra «fortidens onde tyran», intellektualismen, forstandshovmodet, hvis usleste udslag blev kirkens snobberi for «videnskabeligheden» (sagt dog med al anerkendelse af videnskabens værd). Selv fik han vel — som saamange af vort slægtled — sine skrammer og mærker af den fjende i kampen for at frigøre sig fra den. Til den anden side længes han ud af «størknet livsanskuelse». Savner liv bag grundtvigsk livsyn. «Mange i vor tid kan prædike Grundtvig; kun faa, der kan forkynde Kristus.» «Vor nød, at vi gang paa gang maa savne Kristus i vor kristendom.» Han finder, at intet har i de senere aar virket mere sløvende end grundtvigianernes uanfægtede tale om daab og nadver. «Man ynder at sige i grundtvigske kredse: «Det er ikke prædiken, hvorpaa det kommer an. Det gælder at samles om Guds ord i

[1]) Udgiver nu sit eget blad «Tværvejen».

daab og nadver». Og der er vel det sande deri, at det meste af det, vi leverer af prædiken, er præk, og derfor er det godt for den, der længes efter liv og aand, at komme frem til de kilder, som aanden kan vise den tørstende sjæl. Men nu: Herren er selv til stede i sit ord, i sine naademidler! Ja, hvis det er hans aand, der fører frem og ind paa den grund. Da bliver der daab og nadver sakramenter. Men er det ikke hans aand, der har sat mennesker i bevægelse, da rører der sig intet i ordet, og da er daab og nadver intet for os, hvor højt de staar anskrevet hos kirke og kleresi.

Vi plejer at sige: Sakramentet er liv. Lad os vende det om for en gangs skyld og sige: Livet er sakrament. Overalt, hvor livet rører sig, møder vi det sakramentale. Men hvor liv ikke faar rum, der er intet sakrament.»

Han bøjer sig for vidnesbyrdets ret hos ældre, der vedkender sig deres gammel-grundtvigianisme. «Men jeg maa have lov at sige ...: Det er ikke mulig for mig, (der er vist flere, der staar i det paa samme maade), det er ikke muligt for os at tale korrekt grundtvigiansk om disse anliggender. Det vilde ikke blive vidnesbyrd, men theologi. — Jeg ved ikke, om trosbekendelsen er «ordet af Vorherres egen mund.» Og jeg bryder mig i grunden heller ikke om at vide det. Jeg synes nok, det er en god forklaring, men altsaa dog — en forklaring! At den — trosbekendelsen i fællesskab med andre — kan blive til et hjærtens udbrud, er nok til, at vi kan ty til den igen og igen. Men det er straks noget helt andet end at paastaa, at den er «ordet af Vorherres mund», «det levende ord, der skaber, hvad det nævner» — o. s. v. — At den ikke er livet uvedkommende, tør jeg tro og nævne for andre, idet jeg har oplevet, at den baade i glædens og sorgens timer kan melde sig som det rigeste udtryk for det, et hjærte kan eje og savne.»

I et opgør ved et grundtvigsk præstekonvent beklagede han at maatte savne saltet i de unge præsters tale. Røsten røbede, at de ikke havde været inde i nøden, i snævringen ... «Vi er saa sunde og saa karske, saa vi slet ikke føler sygdommen til døden. — Gudsfrygt er ved at blive et fremmed ord iblandt os» — som om «Gud var rar, eftergivende og syndsforladende i en uendelighed!» Vi trænger til et ord, «der lader

vor samvittighed forstaa, at ikke den onde, men Gud er vore tiders farligste fjende.» — «Gud er dom og tilgivelse. Og aldrig tilgivelse uden ogsaa dom. At tage mod tilgivelse her er at udlevere sig selv til dommen.»

Det, der ægger til kamp mod grundtvigianismen, er dette «at vi saa ofte maa savne et glad budskab bag den grundtvigske talent om evangeliet. Eller for at sige det endnu en gang: «Hvor er Kristus blevet af i den grundtvigske kristendom! (En parentes: Jeg maa alligevel være med blandt de mange, der vil sige: Jo, vi har oplevet ham — ogsaa i grundtvigske kredse. Han er for stærk — ikke en gang grundtvigianismen kan lukke ham ude). Men jeg maa straks gaa videre og sige: «Jeg synes uafladeligt, vi bliver mindet om, at «bevægelsen» som helhed netop ikke længere er bevægelse, men en «retning», der har sine foreninger, paragraffer, journalister og embedsmænd. Og hvor er Kristus i alt dette? Hans absolutte Ja, ja. Nej, nej. Hans ildnende ja til alt det, der vidner om liv, og hans brændende nej til alt det, der lugter af død.» —

«Jeg kender ingen samlingskraft, ingen fødselskilde uden om Jesus Kristus. Han passer ind i vor nød, vor forvirring, vort kaos. Han alene kan omspænde de vældige modsætninger, der i vort tidsskifte mødes.»

«Ja, men,» siger man imod ham: «Jesu Kristi menighed er da altid lige rig, aldrig fattig.» — «Skal det være sandt, er jeg i hvert fald en, der er sat udenfor. Et kristent menneskes nød er ikke den, at det lever i en fattig tid. Men derimod den, at det kun har saa ringe evne til at lukke Kristus ind og give ham al magten og retten» ... Selv om man med tak til Gud — kender glimtenes øjeblikke, saa gælder dog ogsaa: «Det, der i stærke stunder virker med overbevisningens magt, bliver i de ringe dage lettest til paastande, der fattes aands- og kraftsbeviset.» —

«Rige i Gud. Der ligger en lang arbejdsdag mellem os og dette. Det er fristende at springe over den dag og straks tage stilling midt i dette: rige i Gud. Vor kirkelære gør det muligt. Det gælder baade i den katholske og i den lutherske kirke.» Men det bliver «kun en falsk ro, der avles der, hvor rigdommen gøres til en selvfølgelig sag i den kristne husholdning.»

— — —

Lad nu være, at valgmenighedspræst *Anders Nørgaard*, Vejstrup overfor Karl Nielsen har nogen ret i at hævde: «Det er let nok at paastaa, at vor tid er en vældig gennembrudstid. Men paastande kan ikke gøre det. Det er forklarligt, at man let kommer til at tillægge det, der nu er fremme og falder i øjnene, historiske dimensioner, det slet ikke har; thi det ses saa nær ved. Hver gang en ny tidsaand afløste en gammel, blev det sagt, at nu skete der et gennembrud — en fornyelse, som der næppe før var set magen til. — Men derved skabtes ingen ny reformation. Den skulde der en anden aand til at skabe.»

Det er jo nok saa, at tidsaanden altid proklamerer sig selv, medens den, der staar i et evigheds-gennembrud, sjældent aner dettes vældige rækkevidde — saaledes begreb sikkert hverken Paulus efter Damaskus-synet eller Luther i Worms, hvilke verdenhistoriske følger disse ting vilde faa.

Lad være, at det i al slægtens aandelige uro er for tidligt at se noget afgørende opvæld af livets kræfter, saa begriber Karl Nielsen dog bedre end Nørgaard dybden af slægtens nød, fordi han selv kender noget af den indvendig fra, men derfor ogsaa ved, hvor haardt vi i menigheden — medskyldige som vi er i den nød — trænger til fornyelse for at blive skikket til at gaa Guds ærinde i denne slægt. Saa ensidig sakramental har grundtvigsk forkyndelse ofte været, at det er forstaaeligt, at reaktionen kan blive saa subjektiv farvet, med eftertryk paa oplevelsen. Og hvor isolationen overfor andre retninger har været særlig stærk, har den været medvirkende til, at man ikke heller har kunnet hæve hele den kristne arv hos Grundtvig. Vel synger man stadig Grundtvigs salmer, men det er, som man i tilegnelsen for sjældent faar hele det kristelige register i dem med. Det bliver som et orgel med døde tangenter imellem. Derfor bliver ogsaa det lyse i grundtvigsk forstaaelse ofte lysere eller blegere — om man vil — end livet er hos Grundtvig selv, hvor det er oplevet sandere — i en vældigere spænding og med bevidstheden om farligere afgrunde og dybere mørke, der kan true baade udvendig og indvendig, men derfor ogsaa om rigere naade i Gud.

Og dermed bliver det mange steder — som allerede tidligere berørt af ældre grundtvigske præster — svagt med det: at

«tro og bekende til dagenes ende». Enkelte ældre har da ogsaa indrømmet Karl Nielsen, at der kunde være noget i det, han fremførte, som naar han taler *«om den frygt og bæven overfor det at blive frelst», som han savner i vore kredse,* saa man efter hans mening glemmer naaden over naademidlerne — og naar K. N. betoner, hvor overfladisk mennesker tit taler om Guds kærlighed. *«Det er med rette, han siger, at oplevelsen ofte mangler»* og *«den gode sandhed, at vi slet ikke maa foreskrive regler paa dette omraade, oplevelsen af Guds naade, er tit blevet taget for eet med, at kampen ikke behøves.»*

Blandt yngre har Karl Nielsen navnlig fundet vægtig tilslutning hos valgmenighedspræst *Niels Petersen,* Vallekilde: «Naar der i vore dage vælder et nyt religiøst liv frem, der ikke synes at naa til Jesus Kristus som Herre og Frelser, da minder det om, at det er skæbnesvangert for Guds gerning, naar det ikke er menigheden, der har evnet at kalde opvældet frem. Derfor bliver menighedens rette stade her ogsaa ydmygelsens og selvbesindelsens.»

Karl Nielsens af andre haardt angrebne paastand: «Den officielle fortrolighed med naademidlerne har skilt vore hjærter fra naaden,» finder han stærkt overdreven, men mener dog, den indeholder «en betydningsfuld sandhed,» som kan findes «med lidt vilje og evne». Han præciserer det saadan: «Jeg tror, at daaben og nadveren er Guds gaver til os gennem Jesus Kristus. Jeg tror, at han har givet os dem med nogle ord og med ydre handlinger, selv om det ikke er muligt nøjagtigt at fatslaa formen for nogle af delene. Jeg tror ogsaa, at han har *befalet* os at bruge dem ... Idet nu alt dette fastholdes, var det dog med fuld ret, at en af raaberne engang pegede paa faren i, at vi mennesker kan gøre daaben og nadveren til noget i sig selv, noget ved *siden* af Jesus Kristus, noget der virker i sig selv, bortset fra om der sker et møde med ham deri. Da bedrager mennesker sig selv ved daab og nadver. De gør disse handlinger til en højtidelig skik eller til en udvortes betryggelse ɔ: en sovepude til død. — Daaben er i den henseende i stor fare iblandt os. Nadveren vel mindre. Den bruges jo ogsaa kun lidt. — Saa fører til gengæld nadverens ringe brug en tale i en anden

retning om tilstanden iblandt os, en tale som lyder med endnu større alvor.»

«Den yngre slægt maa sikkert sige: Vi er i uvished om daabens værdi. Den er ikke blevet et saadant gennembrud for os som for de første kristne, og ikke en saadan klippegrund som for Grundtvig og andre.» Selv er Niels Petersen ved at fordybe sig i Luther kommet til at se mere frisk paa daaben — ogsaa paa Grundtvigs tilegnelse af den. Navnlig finder han det værdifuldt, hvad Luther stærkt betoner, at daaben er et helt liv, ikke en enkelt handling blot — det er den ogsaa, det er den netop — men noget livslangt ... Et kristent liv er ikke andet end en begyndt og daglig fortsat daab. Den driver et menneske til anger og bod. (Man tænke paa Grundtvigs tilsvarende ord om daaben: «Dér selv han mig døbte til anger og bod.») «Som Luther skriver: «Bod er jo kun dette alvorligt at kæmpe mod det gamle menneske og vandre i et nyt liv.» Og *det* fører daaben en ind i: «Thi den giver naade, aand og magt til at bøje det gamle menneske, saa det ny kan vokse frem og blive stærkt.» Derfor bliver daaben som et pant paa Guds uforandrede trofasthed, et værn ogsaa mod den fare, at en inderlighedskristendom med dens graden sit eget fromhedsliv i vore dage kan blive en finere form for den værkhellighed, der i den katholske kirke fandt udtryk i særlige fromhedsøvelser.

Leves daaben paa den maade fra dag til dag, bliver den en stadig gaaen ind i forsagelsens og troens pagt i Jesus Kristus. Men her finder N. P. ogsaa, at korsets forkyndelse og denne livets spænding i forsagelsen og troen træder meget tilbage i grundtvigsk liv og forkyndelse. —

Man forstaar aldrig dansk grundtvigianisme, naar man ikke fatter det sammenspil mellem menighedslivet og folkehøjskolen og omvendt, der her atter og atter møder en. Det kan give megen gensidig befrugtning, men ogsaa gensidig afslappelse.

Allerede for aar tilbage forstod *Oscar Geismar*, at Bjørnson ikke blot havde beriget højskolen med sine livsfriske sange og livsvarme ungdomsskildringer, men at der ogsaa fra hans senere lyse, men noget flade udviklings-humanisme var sivet elementer af en overfladisk optimisme ind i visse typer af grundtvigiansk lys-syn.

Og naar man nu saa ivrigt, selv i dagspressen, diskuterer højskolens vanskeligheder og taler om folkehøjskolens krise, saa hænger dette, mere end mange aner, sammen med menighedens krise (og det ikke blot den i den grundtvigske del). Folkehøjskolen blev baaret frem af et nybrud i den danske menighed, og dens væsen udviskes, naar dette liv afbleges.

Her staar forstander *Aage Møller,* Rønshoved[1]), paa den ene fløj — den højre, om man vil — indenfor højskoleverdenen med sin forstaaelse af, at her lurer en fare. Overfor den blot videnskabelige erkendelse og forstaaelse af menneskelivet hævder han med dyb personlig alvor sit selvstændigt tilegnede gammel-grundtvigske syn paa sit skolearbejde: «Jeg maa prøve paa at følge *underets* historie gennem menneskeliv og slægters liv. Paa forstaaelsen af *det* blev den danske folkehøjskole grundlagt og derfor blev den, hvad man kalder en historisk skole, det vil sige, at dens gerning er en forkyndelse av Guds førelse af mennesker og folkeslag med Jesus Kristus som midtpunktet i menneskeslægtens levnedsløb ...» Saa simpelt ...» og «saa er sagen alligevel saa vanskelig, fordi vi alle er mærkede af menneskelig skrøbelighed og ufuldkommenhed. At vise Guds førelse gennem eksempler fra menneskeliv og folkeliv er som at vandre paa et tov af sytraads bredde over en afgrund. Der skal tro til, ikke saa lidt tro til, før man vover sig ud paa tovet for at vandre, og der skal sikkerhed til, aandelig sikkerhed og klarhed, for at gennemføre vandringen ... Kold, Schrøder, Trier og flere vovede denne vandring med dansk ungdom ved haanden og de gennemførte den ...» Og med taknemlighed mindes han sine lærere Alfred Povlsen og Jacob Appel. «De kendte fra deres ungdom vejen og maalet. Jeg tør blot ikke paastaa, at de var saa dristige i vandringen som f. eks. Kold var.» Hos det tredie slægtled af højskoleforstandere finder han en vis frygt for fortidens grundtvigske arv uden at man rigtigt vil gøre op med den — og samtidigt hermed en ikke helt afkla-

[1]) Medens Aagaard, Vejstrup, Vallekilde og Ryslinge er gamle midtpunkter for grundtvigsk folkehøjskole- og menighedsliv, har Aage Møller først efter genforeningen med Sønderjylland grundet sin skole i Rønshoved ved Flensborg fjord i en egn, der før har været uberørt af grundtvigsk liv.

ret heldning over mod tidens videnskabelige indstilling overfor livet.

Det samme kommer pastor *Thorvald Knudsen*, Ryslinge, ind paa: Han mener, at den mand havde ret, der sagde, at der aldrig var holdt bedre højskole end nu, forsaavidt som der aldrig var taget dygtigere fat paa den opgave, at oplyse dansk ungdom.

Men: «Jeg hørte for ikke saa lang tid siden en af vore yngre dygtigste højskolemænd i et foredrag afdække et dybt og dunkelt problem, saa det laa blottet for os i sin store gaadefuldhed. I spænding sad vi og lyttede. Nu flammer vel en gnist udover det dunkle fra hans tros hellige ild, tænkte vi. — Men forsigtigt dækkede han gaaderne til. Han var noget af en videnskabsmand. Kunde han ikke, turde han ikke, vilde han ikke?» Et betydningsfuldt øjeblik gled forbi og der skete intet.» —

Overfor Aage Møller har man hævdet, at Kolds forsynstro ikke nødvendigt hører med til et arbejde i grundtvigsk folkeoplysnings tjeneste, og at Jakob Knudsen formentlig var af samme opfattelse.

Fra anden side fremhæves, at *Ludvig Schrøder* paa Askov højskole bestemte folkehøjskolen som en Johannes-gerning blandt ungdommen ɔ: at det var en selvstændig ungdomsskoleform med eget maal og egne midler — ikke en kirkeskole, men dog en slags forberedelse til forstaaelse af menigheden. Det vil sige: Heri ligger en anerkendelse af sammenspillet mellem højskolen og menigheden. Og hvor det svækkes, vil ganske afgjort højskolen ogsaa i længden lide.

Under drøftelsen deraf er man kommen ind paa et andet alvorligt problem, hvor det gælder at missionere overfor søgende mennesker. Man har derunder sagt, at kun den, der tør indlade sig paa en drøftelse med en anden part udfra den forudsætning, at han selv er lige saa villig til — om muligt — at lade sig overbevise af denne, har nogle betingelser for at vinde en virkeligt søgende. — Vel overvurderer man derved, hvad der kommer ud af selve drøftelsen mellem en troende og en søgende. Det er aldrig selve tankeudvekslingen, der overbeviser en søgende. Det, der drager og vinder den søgende, er den troendes oprigtige, men faste afhængighed af en væl-

digere — og saa, at den troende vil være den søgende en søgende — ved taalmodigt at gaa med ham ind i hans søgen.

Man vogte sig for, at han skal vejre ukærlig selvgodhed i et færdigt standpunkt, der synes at have glemt, at man selv kun mangelfuldt virkeliggør det, man tror, ja, at man selv maaske kun gennem famlen og fald, kampe og ydmygelser blev ført frem dertil; at det vel ogsaa i strænge stunder endnu vil kunne anfægtes for en, saa at det bogstavelig kun er af Guds naade, at man holdes fast i troen.

Saadan som man nu paa misisonsmarken har lært et kristeligt frisind dybere, end man har kendt det før, saa man ikke krænker en hedning i hans søgen. Man prøver taalmodigt at følge ham ind i det hellige, han er naaet til, ja er endog villig til bøn sammen med ham indenfor den Guds-forstaelse, han er naaet, selv om man mener, at det menneske først kan vinde frelsen i ham, hvem Gud har sat som vejen, sandheden og livet. Overfor mennesker, der herhjemme — maaske ved menighedens synd — blev fremmede for Gud, er der god brug for dette dybtgaaende frisind, som ingen skulde være nærmere til at yde end Grundtvigs ægte disciple.

Men her er det skade, at baade grundtvigsk højskole og menighedsliv i almindelighed alt i alt er saa ensidigt indstillet paa landlig horizont. Kun enkelte af højskolefolkene begriber for alvor, hvor afgørende hele den tekniske udvikling arbejder materialismen (og dermed opløsning af moral og personligt liv) i hænderne og dermed bereder store vanskeligheder for aandsliv i hjem og folk, først i byerne og derefter videre ud. Vanskeligheder saa vældige, at overfor dem menigheden — som den hidtil har stillet sig — har staaet magtesløs. I gamle dage gik de skiftende tider henover folkene og berørte ofte kun de førende lag i befolkningen, navnlig i hovedstæderne, mens det meste af tidsaandens væsen gik henover hovederne paa de «stille i landet». Selv naar gudslivet forfaldt, kunde menighedslivet overvintre i smaa kredse af stille i landet. Men i vore dage, hvor man er saa «oplyst» her i landet, at f. eks. avisen og radioen bringer alt det, der «følger med tiden», lige ud til den mest afsides krog af landet, vil det efterhaanden blive sværere at blive «stille i landet».

Her vil være brug for megen taalmodig lytten efter hvad, der bruser i fortumlede nutids-sind. Som *Morten Bredsdorf*, søn af den bekendte afdøde højskolemand Thomas B., der ud fra sine forudsætninger hævder berettigelsen af den menneskelige, borgerlige højskole, ved at fortælle om københavnsk arbejder-ungdom: «Mest højlydt forkyndte vel byboen sit aandelige savn, naar han aften efter aften gik i biografteatret og taalmodigt overværede skrupskøre, amerikanske elskovsfilm. Der fik han luft for følelser, der ellers truede med at kvæle ham selv eller ødelægge andre — og fik, hvad han saa inderlig attraaede, en bekræftelse paa, at verden var større, end den saa ud til fra hans tagkammer og revolverbænk, og at der uden om byen hvælvede sig en højere himmel end den, han til daglig saa paa sin vej til og fra værkstedet.

Den, der har en smule erfaring fra arbejdet med den moderne ungdom, vil vide, at ønsker man at faa den i tale, maa man finde den, hvor den er. Den, der længe fortæller en søfyrbøder eller husmandssøn om «folkeaand» og lignende værdier, skal være heldig, dersom han ikke rejser en mur mellem sig og eleven, der spærrer for al videre paavirkning.

Men den, der virkelig faar føling med den ny ungdoms interesser (og bag disse, der slet ikke altid er saa daarlige, begynder at ane dens virkelige behov) vil ogsaa opdage, at fra det haarde forhold til tingene, teknik og økonomi, hvori vor tids ungdom tvinges ind, gaar der en vej over det medmenneskelige sociale omraade, som skal og maa ordnes, inden vi naar videre, til ædlere dele af det menneskelige sjæleliv, en længsel efter sjælelighed og aand som den højeste og eneste værdimaaler for alle øvrige ting.»

Noget af det samme sind — men selvfølgelig udfra menigheds forudsætninger — finner man hos pastor *Axel Rosendal* inde paa Nørrebro i København, saaledes som han gør rede for det i sin bog «Stenbro og Paaskelilje».

Vanskelighederne ved sammenspillet mellem højskole og menighed kom sønderjyden pastor *Eriksen*, Asserballe allerede for flere aar siden ind paa ved et af de aarlige vennemøder, hvor han udtalte sine betænkeligheder ved den maade, hvorpaa mange højskole-prægedes tilslutning til menigheden formede sig.

Meget fint og kønt fortalte han om en saadan ungdoms-

udvikling, indtil den unge kommer paa højskole. «Gennem alt hører han sunget en pris over arbejdet i aandens og haandens verden. Drømme maa han vel og længes. Men tant og forgæves er alt, hvis der ikke er en gerning, han elsker og giver sig hen i. — Han og hun har mange aandsfæller. Saa bor de derude i vort land, opvakte, dygtige foregangsmænd. Det er i sin orden, at af deres kreds tages lederne af ungdoms-, foredrags-, landbrugs- og husmandsforeninger. Ofte fører de ordet vel i samtale og fra talerstolen. Det er godt at møde dem.

Men det kan ogsaa være vemodigt. Har man kunnet mødes i fælles interesser paa mange af menneskelivets og folkelivets omraader og prøver paa at knytte *kristeligt* fællesskab, saa ikke blot bliver det vanskeligt — det kan det ogsaa være overfor en og anden med prøvet kristentro — men det rent ud glipper. Og det behøver ikke at være overfor unge højskoleelever. Der kan vel findes afskygninger; men en type bliver staaende. Han kommer sjældent i kirken, men naar det sker, kan han føle trang til at opleve og gribes af en varm stemning under stærk menighedssang og billedrig prædiken. Det kan være livstegn, men om det *er* det, er usikkert. Han er frmmed for det centrale i kristendommen. Han ved ikke, hvad synd er. Hvis nogen for alvor vilde drage hans kristendom i tvivl, vilde han mene at have fuld ret til at føle sig forarget og forurettet. Saa lever han i ro med sin aldrig anfægtede kristendom og deltager med glæde og udbytte i det grundtvigske aandslivs folkelige side, som for ham er repræsenteret i højskolen. Og denne er for ham blevet et surrogat for menigheden. Skal der være et saadant, er højskolen jo ikke det daarligste. — Men han har ikke fattet det dybeste i højskolens gerning. Han er gaaet i staa. Evangeliet trænger han ikke paa dette stade til, det gode budskab om Guds kærlighed til syndere. — Han kan selv.»

Hermed er det værd at sammenligne, hvad den nu afdøde norske højskolemand *Austlid* fortæller om, hvad han mødte hernede i højskoleverdenen i Danmark omkring 1880. Der gik de unge og drømte store drømme, en om en mønstergaard, en anden om et havebrug; en vilde grundlægge et mejeri, en anden et slagteri, en være forfatter, en anden højskolemand, en tredie friskolelærer. «Det gjaldt bare om at

tage fat og gaa paa ... De talte ikke meget om Vorherre, men jeg forstod snart, at de havde ham i baggrunden, baade inden i og uden om sig. Han var solskinsmanden, den rige, gode fører, som havde skabt dem just til dette og vidste raad mod alle hindringer.»

Her er virkeliggjort noget af det smukkeste ved en side af luthersk kristendom. Men som luthersk kulturkristendom ofte har savnet en modpol i forkyndelsen af kaldet til at rense det for jordbunden selviskhed, saa har grundtvigianismen med sin stærke leven med i virksomt menneskeliv været særlig udsat i den retning. Og naar saa man havde lykken med sig — og hvad skylder vor folkekultur ikke disse dygtige mænd og kvinder — laa fristelsen ofte nær til at stole paa sig selv og sine egne maal og i sin medgang ligesom fortrøste sig til at have Gud i baghaanden. — «Du blev lille, medens jeg blev stor.»

Solskinsmanden kom let til at sætte den korsfæstede frelser i skygge, selvom man i menigheden med Grundtvig sang:

«Kærlighed til denne jord,
ser du, ak, er saare stor,
vildt dens lue brænder.
Sluk den ud med duggen mild,
lad os blusse af den ild,
du for himlen tænder.»

I de sidste slægtleds kristendom har man — ikke mindst i grundtvigsk liv — altfor afgjort fortrøstet sig til, at kultur var et godt ord, ja næsten et religiøst ord. Og nu trænger man til — med hele kristenheden — at nemme, at det er et tvetydigt begreb, ja *farligt*, om ikke Gud faar lov at rense os i alt vort jordiske arbejde fra fristelesn til at gøre det til et rov for forfængelig selvraadighed og selvisk jordbundethed.

Forsaavidt føres vi ogsaa i alt dette henimod det opgør, som nu er ved at gaa paa ved flere kristne fronter baade ude og hjemme — ogsaa i tidehvervsrøret — nemlig overfor grundproblemet: «Det menneskelige» i forhold til Gud og menneskenes kulturarbejde overfor Guds rige.

Og i dette forhold skal det nok vies sig, at Grundtvigs syn paa det menneskelige og det folkelige, der i de sidste aartier har vundet saa rig en bekræftelse i hele den kristne ydre-

missions stilling overfor ikke-kristne folk — naar det tilegnes dybt nok, rummer noget væsentlig sandt.

— — —

I den uro, som der her er prøvet at faa lidt overblik over, er der elementer, der endnu ikke er helt afklarede, noget kan føre helt ud af det grundtvigske, andet kan mulig føre pietismen i vold. Glædeligt er det i hvert fald, at der paa forskellig vis er bragt føling i stand mellem brydningen indenfor det grundtvigske og tidehvervsbevægelsen, saa deraf kan fremgaa gensidig befrugtning.

Saa forskellige de ogsaa er — tidehvervsrøret, der i rejsning mod en svækket inderlighedskristendom er ængstelig for al tale om religiøs oplevelse og deroverfor fremhæver det faste i Gud og det ord, *han* siger, mens uroen i det grundtvigske hænger sammen med en slappet forkyndelse af Guds ordet i sakramenterne og derfor betoner alvoren i den personligt religiøse oplevelse.

Meget i Grundtvigs forstaaelse af kristenliv har allerede fundet vej videre ud i den danske menighed, og har vel bidraget sit til at bevare os for en liberal theologis opløsning. Og baade i hans vidnesbyrd om tro og daab og om fællesskabet i Guds menighed er der store værdier, der navnlig har bud til en slægt, der er ved at opløses i subjektivisme og individualisme.[1]) Men det kan ikke bæres ud, naar vi kommer som mennesker, der pukker paa, hvor dybt vi er indviede i aandens hemmeligheder, men kun naar vi færdes som de, der atter og atter ydmyges under, hvor lidt Gud i forsagelsen og troen vandt magt i vort liv — men dermed saa ogsaa velsignes i forvisning og forventning om, at

Alt staar i Guds faderhaand.
Hvad han vil det gør hans aand.
Af Guds naade til Guds ære
evig glade vi skal være
i vor herres Jesus navn.

C. Ludvigsen.

---

[1]) Hvor rige tilskyndelser, Grundtvig og grundtvigsk menighedsliv har givet menighedstjenesten, faar man et indtryk af hos en norsk kirkemand som Gustav Jensen i hans «Afhandlinger om Gudstjeneste og Menighedsliv» 1887 s. 19 f.

STATUTTER

FOR CHR. MICHELSENS INSTITUTT FOR VIDENSKAP OG ÅNDSFRIHET.

I. Instituttets oprettelse og formål.

§ 1. Chr. Michelsens Institutt for Videnskap og Åndsfrihet er opprettet i henhold til bestemmelser truffet av statsminister Chr. Michelsen i hans testamente (datert 9. juni 1924) efter hvilket der av hans efterlatte formue er dannet et Chr. Michelsens Fond, hvis disponible overskudd skal anvendes til drift av et institutt for fri videnskapelig forskning og annet kulturelt og samfundsnyttig arbeide. For fondet er der utferdiget egen fundas.

Instituttets sete er Bergen. Dets årsmøte avholdes i Bergen på Chr. Michelsens fødselsdag 15. mars.

§ 2. Chr. Michelsens institutt skal være en til alle sider fullstendig frittstående og uavhengig institusjon, hvis formål i første rekke skal være å knytte til sig og oprette stillinger for forskere, som har vist særlig fremragende evner (kfr. § 3). Dessuten skal instituttet ha for øie å arbeide for fremme av toleranse og fordragelighet mellem samfundsklasser, nasjoner og raser (kfr. § 4). Instituttet kan også yde bidrag til norske forskere som ikke er ansatt i full stilling ved det.

Det er en absolutt forutsetning at den virksomhet, som instituttet fremmer, må søkes drevet på helt fritt og uhildet grunnlag ganske uansett om de hypoteser og resultater, som vedkommende forsker har eller måtte komme til, måtte stride mot samtidens opfatning av videnskapelige eller etiske og religiøse spørsmål.

Hvad lokaler, instumenter, litteratur og andre arbeidsmidler angår, forutsettes det, at instituttets styre søker samarbeide med Bergens Museum og andre videnskapelige institusjoner i Bergen eller med Bergens Universitet, når dette er oprettet.

II. Forskere i full stilling ved instituttet.

§ 3. Forskere i egne stillinger ved instituttet ansettes av dettes styre efter kallelse. Der er dog adgang til å søke om å komme i betraktning ved sådanne ansettelser.

Ved ansettelsen bør der i første rekke spørres om vedkommende kandidaters personlige videnskapelige kvalifikasjoner. Ved bestemmelsen om fagområde bør dette fortinsvis fastsettes således at man velger den fagkrets, hvor man mener å ha den største videnskapelige dyktighet.

Under disse forutsetninger skal følgende fagområder i første rekke søkes representert ved instituttet:

1. Åndsvidenskap, og da navnlig religionsfilosofi, psykologi, eller hermed beslektede videnskapelige områder.

2. Naturvidenskap (iberegnet tekniske videnskaper) og matematikk. Hvad naturvidenskap angår, bør der under ellers like vilkår legges vekt på at det videnskapelige arbeide også kan få direkte eller indirekte betydning for Vestlandets spesielle næringsveier.

3. Medisin.

III. Andre kulturelle opgaver.

§ 4. Instituttet skal søke å fremme en virksomhet i overensstemmelse med følgende uttalelse av Chr. Michelsen i hans testamente:

«...... opta i de former det måtte finnes praktisk et kulturelt eller videnskapeligt arbeide til fremme av toleranse og fordragelighet mellem nasjoner og raser både religiøst, sosialt, økonomisk og politisk. Det er min livserfaring, at en rekke av våre største samfundsonder i fortid og nutid kan føres tilbake til religiøse, økonomiske, nasjonalistiske og sosiale motsetninger, hvorunder menneskene ganske har glemt livets store lov om alle menneskelige interessers solidaritet. Det gjelder å innprente alle den lære, at alle våre religiøse, politiske og sosiale forestillinger er skapt i vårt eget billede, at intet religiøst, økonomisk eller politisk system har noget krav på å representere den absolutte sandhet, at de menneskelige idealer skifter med de skiftende tider, og at ingen nasjon, ingen rase og ingen religion har nogensomhelst rett til å påtvinge andre sine meninger og systemer. Skulde instituttets økonomiske midler tillate det og fremtiden finne praktiske og effektive former for å delta i et felles kulturarbeide i kampen for disse store menneskelige livsverdier, vilde det stemme med mitt livssyn om instituttet også her kunde gjøre sin innsats.»

Redaktørens adresse: Tromsø.
Redaksjonssekretæren, Universitetsstipendiat *Sverre Steen:* Gyldenløvesgt. 18 II, Oslo